KERESZTÉNY MAGVETŐ

LIV. ÉVF. 1922. 5. FÜZET.

„AZ ISTEN GONDOT VISEL".

Gondviselés. Értelmetlen szó, üres frázis, dajka mesékbe illő naiv képzelődés, a kritika és gondolkozás nélkül járó ember hamis ábrándja — mondja a hitetlen. Gondviselés. Szeretnék hinni ebben a nagy gondolatban, megragadni óhajtanám, mint a hajótörött a mentő csolnakot, érzem, hogy nélküle tátongó üresség van sóvárgó lelkemben, de az élet, a valóság lépten nyomon ellene mond s amidőn megragadni akarnám, egy-egy újabb hullámlökés még távolabbra sodor tőle — mondja a kételkedő. Gondviselés. Erős kőszikla, amelyen állok az élet viharaiban. Rendíthetetlen fundamentum amelyre építem jövő boldogságomat. Akár az égre nézek, akár a földre tekintek; akár egyéni életemet, akár az egyetemes emberiség történetét nézzem; akár az örömökre, a sikerekre tekintek, melyek munkámat koronázták, akár a csalódások és megpróbáltatások keserüségére emlékezem, amelyek annyiszor megszomorítottak: mindenütt ot látok egy édes atyai jótékony kezet s érzem, folyton érzem a zsoltáros király szavainak igazságát: „Hova mennék a te lelked elől? ha a mennybe megyek ott vagy, ha a koporsóba vetem ágyamat ott is jelen vagy" — mondja a hívő lélek.

Nem kérdem én Pilátussal: „Micsoda hát az igazság?" Nem hivatkozom arra, hogy az ős pátriárkától Jézusig, Jézustól Dávid Ferencig az emberiség legjobbjai a gondviselés hitéből meritettek erőt a hősi küzdelemre. Nem kivánok rámutatni arra, hogy a világegyetem örök rendje, a természeti erők harmonikus együttmüködése, az élet és a történelem céltudatos folyása . . . mind, mind a gondviselés vezető kezét tételezik fel.

Hiszen, ahol a természeti és erkölcsi törvények simán érvényesülnek, ahol az élet a maga harmónikus medrében foly tovább, ahol valósulnak a nemes vágyak, célt érnek a becsületes küzdelmek; ahol az igazság győzelmet arat s a bűn megszégyenül: ott könnyü hinni a gondviselésben. De a mi életünk nem csupán ilyen verőfényes útakon halad. Vannak viharos idők sulyos megpróbáltatásokkal teljes napok, amikor elhomályosul a láthatár, amikor felfordulni látjuk magunk körül a

világot, amikor egy borzalmas földrengés, mint gyönge kártyavárat, összeontja egy élet kitartó hűségének minden gyümölcsét és megsemmisíti mindazokat a lelki értékeket, amelyekbe boldogságunkat helyeztük: kicsoda az, aki ilyen nehéz időben még ragaszkodni tudna a láthatatlan gondviseléshez? Lehet-e csodálkozni azon, ha ilyenkor megszaporodik a hitetlenek és kételkedők tábora, akik kihivólag mondják: „Ha gondviselés volna, mindezek meg nem történhettek volna".

Meglehet érteni, de nem helyeselni az ilyen kifakadásokat. Az emberi rövidlátásból származnak csupán. A nap ragyog és pazarul szórja áldásait akkor is, amikor szemeink nem látják, mert nem hatolhatnak át az elébe tornyosúló fellegeken. A gondviselés csak azokra nézve veszett el, akik szembehelyezkedtek az erkölcsi világrenddel, akik megtagadták az igazság és szeretet törvényét s az által folyton távolabb esnek annak melegétől. De a jók és igazak mennél meredekebb útakon járnak, annál inkább érzik egy jótékony kéz vezetését; mennél több villám csap le körülöttük, annál inkább látják azt a védő szárnyat, mely alá menekülnek; mennél többet csalódnak, annál inkább érzik a vigasztalásnak újabb és újabb forrását megnyilatkozni. A nehéz időkben lehet-e szentebb kincse az embernek, mint az a tudat, hogy van egy hatalom, amely mindent jòvá tehet, minden veszéllyel szemben sorsunkat biztosítja, hogy a legnagyobb megpróbáltatás is egy örök szeretet műve, ki a romok helyén új világokat épít s a jelen sötétségében is egy szebb jövő sugarait mutatja. Vegyétek el a vallásnak minden külső formáját, tegyetek máglyára minden irott hitcikket, csak ezt, ezt az egyet hagyjátok meg a szomjuhozó emberi léleknek: „Az Isten gondot visel!"

V. A.

EMLÉKEZÉS BRASSAIRÓL.*)

Tegnap múlt éppen egy negyed százada, hogy Brassai bácsi, nekünk unitáriusoknak örök dicsőségünk és büszkeségünk a kolozsvári vörös kereszt kórházban 1897. junius 24-én meghalt. Azt hiszem, nem vétek sem társaságunk törvényei és szelleme, sem m. t. hallgatóim érzelmei ellen, ha a rendelkezésemre bocsátott időt arra használom fel, hogy emlékezetét felujítsam s meg vagyok győződve, hogy éppen szellemében és intentioi szerint járok el tisztelői ama körének, amely sírköve felállítása után emlékezetét ébren tartani tüzte ki feladatául akkor, mikor évenkénti megemlékezéssel óhajotta a Brassai név kultuszát szolgálni. Azonkivűl engem, a kolozsvári unitárius kollégium jelenlegi igazatóját, melynek ő nagyhirű tanára, később pedagogarchája volt, szinte hivatalos kötelességérzet sarkal, hogy a közgyülésen áldozzam az első magyar tanári kör megalkotójának, a Dávid F. E. első elnökének.

Gondolkozván arról, hogy mit mondjak róla, akiről — éppen ma egy negyedszázada — a M. T. Akadémia elnöke azt mondotta, hogy „Brassai Sámuelünk nem lesz több“, mint unitárius ember és tanár mélyen érzem dicsőségét és súlyát annak az Isten kegyelméből való sosrnak, hogy a Gondviselés őt nekünk adta. Mert Brassai nekünk örök dicsőségünk és büszkeségünk, de egyszersmind áldozat és terhes örökség, neve örök emlékeztető arra a súlyos teherre, amely a magyar kultura fejlesztésében és terjesztésében ránk — az ő örököseire — szállt.

A múlt század negyvenes évei óta a kollégium tanügyének éltető, mozgató, soha nem nyugvó reformáló szelleme. Első nagyjelentőségű kezdeményezése, hogy az anyanyelvet tegye a tanítás nyelvévé. A gondolat nem az ő elméjéből pattant ki, benne volt már a közszellem reformáló áramlatában. De a kivitel ereje, lendülete az övé. Az iskola lassan cammogott a maga konservativ útján mindennapi dolgai közepette;

* Felolvasás az U.I . T.-nak Dicsőszentmártonban 1922. jul. 25-én tartott vándorgyülésén.

a plága vígan csattogott a latin syntaxis ellen vétők s az érintkezés közben magyar szót használók tenyerében, mikor ő kikel az idejét mult természetellenesség ellen s kiadja a jelszót: nem a magyar szót kell üldözni, hanem a magyar nyelv szelleme ellen vétőket. Az iskola ősöktől örökölt, hibákkal telt, ócska jegyzetekből tanít. Ő mindjárt működése első idejében belátja ez állapot tarthatatlanságát, nekifekszik a tankönyvirásnak s egymásután adja a tanulók kezébe az ő mindig eredeti, egész valóját visszatükröző s legkülönbözőbb tárgyú könyveit. Észreveszi, hogy a földrajz tanításához nincsenek térképek. Ki ütődött meg ezen abban az időben? Senki más csak ő. S ki tartaná lehetőnek ma az ilyen tanítást? Senki Brassai agitál, bizottságot szervez, Németországba küldi s nemsokára térképekről tanítják a földrajzot Erdélyszerte. Észreveszi a tanári közszellem s a céltudatos egységes tanítói eljárás teljes hiányát. Ahány tanár, annyiféle az eljárás. Szélsőségekben mozgó: vagy elmaradott, ósdi, rég kitaposott mesgyéken járó, szellemtelen és szellemölő; vagy új, szertelen, szabályokat nem ismerő és nem tűrő. Megalakitja az első tanári kört egész Magyarországon és élénk tanügyi vitákat és megbeszéléseket tartanak, melyektől hangosak lesznek a Nemzeti Társalkodó és Vasárnapi Ujság hasábjai. De mindezt egy jól képzett, színvonalon álló, tenni vágyástól buzgó tanártól el lehet várni.

Nem is erről az oldaláról akarom én emlékezetét felujítani „az utolsó magyar polyhistornak." Arról akarnék valamit mondani, hogyan él előttem Brassai alakja, azt szeretném felfejteni, mi az, ami a negyed századdal belőle nem halt meg, nem mult el, hanem ma is él.

Ha hírnevének okát keresem, tekintetem Sokratesz alakjára bukkan. Nem volt ő egyetlen tudománynak sem olyan megalkotója, mint Platon és Aristoteles a filozófiának, Linné a növénytannak, Newton a mechanikának, Bacon az induktiv kutatási módszernek, Leibnitz az optimizmus világszemléletének, Mayer az energia megmaradása elvének. Ő ezekkel együtt nem nevezhető, egyenlő mértékkel nem mérhető. Mégis a 19. sz. magyar tudományosságának történetében nincs jelentősebb mozzanat, melyben nevét ne kellene említeni, vagy neve fel nem említése hiányt ne jelentene. Brassai éppen szellemi ereje szétforgácsolása, éppen polyhistorsága miatt nem alkotott standard-műveket, melyek nevét egy tudomány történetében örökre halhatatlanná tették volna. Sokratesznek irott müve egyáltalában nem maradt ránk s mégis egyike az emberiség legnagyobb

tanítóinak. Csak hálás tanítványa Platon rajzolt róla egy örökre halhatatlan képet, amely az ő klasszikus alakját lelkünkben élővé teszi. Már külső alakjában feltünik a hasonlóság. Sokratesz elhanyagolt külsejével amint Athanae piacán reggelenként megjelen s nem törődve házsártos felesége kiszólásaival és a mindennap gondjaival oktatja az ifjúságot, amely tisztelettel és bámészkodva, de fiatal csintalansággal és neveletlenséggel röhögve is furcsaságain körülötte tolong, Brassainak hasonlóképpen nem szalonokba való condraköpenyes hosszú, szikár, agglegényes alakját juttatja eszünkbe, amint a Monostor utcán és Főtéren keresztül nem törődve a tömeg furcsáló fejcsoválásaival és bíráló megjegyzéseivel dolga után megy. Sokrates tömsi alakja, széles arca, szétnyomott lapos orrával, gondozatlan bozontos szakállával, messzire kiülő vastag szemöldökével kortársainak a Silenos lárváját juttatja eszébe, amely rut arc alatt fenkölt szellemet és nemesen érző lelket takar. Brassai hórihorgas alakja, mely a tudós botanizálás kedvtelései közben a népnek a Prikulics alakját juttatja eszébe nem emlékeztet Sokrates alakjára?

Mi tartja fenn Sokrates emlékezetét? Mi teszi őt az emberiség egyik legnagyobb tanítójává, mikor semmi írása sem maradt ránk? Kétségtelenül az ő nagy, az ő páratlan és utolérhetetlen nevelő személyisége, amint Platon Apologiájában megjelenik előttünk. Az ő absolut önzetlensége, és nemes lelke, amely mindig csak ad, mindig csak fényt, világosságot, jóságot terjeszt, senkivel szemben semmi igénye és követelése nincs. Öröme, élethivatása, lényege az adás, a felvilágosítás, a tudás közlése, a helyes utra terelés. S mindezzel szemben még a bölcs ember nevét sem fogadja el. Boldog, ha hallgatják, boldog, ha embertársait meggyőzhette a jóról, az erényről, felvilágosíthatta az igazságról. És a szerénységnek és az igénytelenségnek az a módja, ahogyan ezt teszi. Az a leereszkedő, a hallgató lelkéhez és értelméhez alkalmazkodó, az a kérdésekkel elemző, a tudatlanságot pőrére vetkőztető módszer, ahogyan tanított: nem vesszük-e észre Brassai tanító módjának hasonlatosságait?

Brassai nem a piacon tanít. A tudományos élet képe az ő korában más formát mutat. Sokratesz korában az egyetemi ifjúság és felnőttek képzése a piacon történik. Brassai korában csak részben az egyetemen (a tud. egyetem csak 1872-ben nyilt meg), nagy részben átterelődött az irodalom berkeibe s az élőszóval való tanítás irott szóval való tanítássá változott. S ha Athenae agoráján nem volt nevezetesebb alkalom, ahol

Sokrates nem lett volna jelen mindenkitől ismert jellegzetes alakjával, tanításaival, a magyar irodalom 19. századi berkeiben viszont nem volt egy zúg, egy kérdés, ahol Brassait ne látnók kritikai boncoló, felvilágosító fejtegetéseivel, kulturát fejlesztő és terjesztő előadásaival. Miként Sokrates inkább elemez, szálakra bont és világosít, mint teremt és alkot; úgy Brassai is erősebb a kritikában s amint Sokrates nem tudja békésen elhallgatni kortársai üres fecsegéseit és nyegleségeit: úgy Brassai is élesen és kiméletlenűl boncolja azokat a logikátlanságokat és bombasztikus egyetemesítéseket, melyek új tanításoknak kellő megnemértése és emésztése folytán keletkeznek. S ha valakinek, Brassainak bizonyára megvolt a jogosultsága ahoz, hogy törvényt üljön, kritikát gyakoroljon, mert a 19. század végéig nincs az emberi szellem evolutiojának számbavehető területe, a fejlődésnek olyan távlata, amelyet az ő csodálatos „észgépe" Ricardotól és Montesquieutől Széchenyin, Kanton, Fichten, Büchner—Vogt—Moleschotton, Comteon, Darwinon és Fechneren keresztűl meg ne járt, el ne sajátított volna. Egy időben ir közgazdasági felvilágosító cikkeket, fejtegeti a takarékpénztárak jelentőségét, ír a kisdedek számvetéséről vagy a regény eszthetikájáról, földrajz tanításról, botanikai kérdésekről s ugyanakkor ír latin, francia és német nyelvtanokat, logikai kézikönyvet, harcol a Mentovich-meghonosította materializmussal, ismerteti Darwin tanításainak igazi lényegét. Szóval az ismereteknek nagyon messze eső területein mozog nemcsak otthonos biztonsággal, hanem kora tudományos szinvonalát meghaladó alapossággal. Természetes, hogy szellemének ez a páratlan extensítása rovására ment az elmélyedő intensításnak. Ez az extensítás volt egyik oka annak az általános csodálatnak, amelyet szelleme monstruozítása kortársai részéről kiváltott. De egyben forrása is — a mind jobban lábrakapó szaktudományi képzés korában — annak a gunyolódó, lekicsinylő hangnak, amely szintén nem egyszer érte a „mindent tudó" s mindent jobban tudni akaró Brassait.

Úgy él tehát lelkemben Brassai képe, mint Sokrates, az emberiség tanító mestere, vagy mint Melanchton, a praeceptor Germaniae, vagy egy Apácai Cseri, vagy Comenius. Ez az, amiért az ő neve nekünk nemcsak büszkeségünk, hanem kicsinységünket, gyengeségünket mindig tudatunkba hozó súlyos teher és elkötelezés is.

Horatius büszkén mondotta magáról, hogy nem hal meg egészen. Vajjon Brassai meghalt-e egészen? Van-e olyan gondolata, olyan tanítása, ami ma egy negyed század mulva is igazság, meg nem haladott tanítás?

Ennek a kérdésnek a fejtegetése kissé elvontabb, unalmasabb területekre vezet, de nem térhetünk ki előle. Tartozunk Brassai szellemének azzal, hogy a világ elébe tárjuk azt, amit ő a világnak adott s ez hálátlanúl észre sem vett. És itt a magyar tudományosság történetének egy igen szomorú és lehangoló jelenségével találkozunk. Azzal, hogy itthon termelt gondolatokat észre sem vesznek, míg külföldről ugyanazt a gondolatot, mint ujat, mint felfedezést át nem ültették a magyar irodalomba.

Egy nehány példa megvilágosítja a mondottakat. Brassai 1832-ben írt egy eszthetikai értekezést a gyönyörűségről, amelyet szépmívek szemlélete kelt bennünk. A Nemzeti Társalkodóban jelent meg. Senki — talán az egy Gyulait kivéve — észre nem vette, hogy minő eredeti, senki által nem állított, egész rendszer kifejtésére alkalmas tételek foglaltatnak benne. Ő maga annyira tudta értékét, hogy a 80-as években újból kiadta németül. Ámde 1866-ban a híres Fechnernek egy eszthetikája jelent meg, egy nagyfokos könyv, amelynek most már általánosan elfogadott alaptétele az, amit Brassai 1832-ben kimondott, hogy a szép forrása tulajdonképen nem a műben magában van, hanem az élvező alanyban s a szépmű által ébresztett lelki tevékenységek „tevellésében". És 6 évvel ezelőtt 1916-ban Jánosi Béla a m. t. akadémia eszthetika-történetírója is végre valahára észreveszi, hogy Brassai „egész sor fontos gondolatot szólaltatott meg nálunk először" s ez alapon „az eszthetikának új és egészséges fejlődését lehetett volna biztosítani"; de teszi hozzá lemondóan: „eredeti észjárásáról tanuskodó, értékes fejtegetései, azt mondhatjuk, nyomtalanul hangzottak el". Vagy lássunk egy más példát.

Brassai ír 1837-ben szintén a Nemzeti Társalkodóban egy értekezést a nyelvtanulásról. Itt senki sem veszi észre. 1884-ben Meltzl biztatására kiadja újból az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapokban németül. Ebben az időben Németországban egész reform-mozgalom indul a nyelvtanítás érdekében. Vietor kiadja híres munkáját: Der Sprachunterricht muss umkehren. És csodák csodája. A német filologus Brassaira mint tekintélyre hivatkozik, idéz cikkéből. És a német Vietor nyomán aki szerint „Brassai volt az első, aki Gouin módszerével a németeket megismertette" és közvetítésével nagy későre magyar nyelvészek is megismerik Brassait és halála után fel is fedezik. Kaiblinger, Philip Kálmán, Bartos Fülöp modern nyelvek tanításával foglalkozó jó nevű nyelvészek megállapítják, hogy „mi magyarok vezethetnénk a nyelvtanítás kérdései-

ben, ha mestereinket (értsd: Brassait) jobban megbecsültük volna". Brassai fontos ujítása az, hogy a betünél fontosabbnak tartja a hangot; hírdeti már rég — amire ma mások is rájöttek — hogy az idegen kiejtést hazai betükkel nem lehet ábrázolni; hírdeti az összefüggésből való szótanulást, „mit a külföldről az utolsó évtizedben oly szépen a magunkévá tettünk, nem is sejtve, hogy hiszen ez a miénk". A nyelvtannak induktiv alapokra fektetése, hogy t. i. a formákat nem kész paradigmákban adja a tanuló elé érthetetlen heroglifekben, hanem a mondatbeli értelmükből kiindulva egyenként tanítjuk meg, ez a legmélyrehatóbb, legtermékenyebb reform az egész modern nyelvpedagogiában — ez szintén Brassai gondolata. Bartos meg 10 évvel ezelőtt így ír róla: „Ez az értekezés 1837-ből való és most is csupa aktualitas" s ma a direkt módszer idejében „ujra hozzá fordulhatunk utbaigazításért". Kaiblinger a méltó elkeseredés hangján szól a káros nemtörődömségről, mellyel a magyar filologiai és pedagogiai irodalom Brassaival szemben viselkedett s felhivja azokat, akik a módszer javításán fáradoznak, hogy vegyék még ma is alapul Brassai ez értekezéseit, melyeknek tartalma távolról sincs kimerítve.

Brassai írt a többek között egy *Okszerű Vezér* c. német nyelvtant. Nincs a tudomány történetében példa arra, hogy elmélet és gyakorlat olyan szépen, olyan sohasem hibázó következetességgel egyezett volna, mint ebben a könyvben. Akkor, amikor az iskolában még a régi jó dohos Donatus egyedül uralkodott, ő „egy tudományosan átgondolt és gyönyörűen felépített" könyvet ír, amely számtalan kiadást ért meg. Hallgatóim közül lesznek olyanok, akik tanulták ezt a könyvet s jókat nevethettek eredetiségein és furcsaságain. Hogy is lehessen gyermekésszel megérteni s nem nevetni azon, hogy ebben a mondatban: tegnap egy esernyőt vettem, tegnap az alany. Vagy ebben: egy esernyőt vettem tegnap, egy esernyőt az alany. Vagy ebben: vettem tegnap egy esernyőt, vettem az alany? Hiszen ez merőben ellenkezik a magyarnyelvi órán tanult ismereteinkkel. És Brassai után jó későre jő egy német tudós, Gabelentz nevű, felfedezi azt, amit Brassai jóval előtte már hírdetett, elnevezi pszichologiai alanynak s a világ tapsol neki és Brassai prioritását senki sem ismeri életében; halála után azomban már megállapították Brassai tanításának lélektani megalapozását s ma elismerik, hogy nincs senki, aki a magyar nyelv szeltemébe, a magyar nemzet lelkébe oly mélyen és oly tisztán beletekintett volna, mint ő.

Brassainak kedves tudománya pályája elejétől végig a *módszertan.* Mikor az Ollendorf módszerét bírálja s a magáéval szembeállítja, nem kis önérzettel mondja: „Magyar Ollendorf sok lehet, de *Ingyen tanító francia nyelvmester* (ez a címe francia nyelvtanának) csak egy van, miután módszere kirekesztő sajátom". És ezért mondja őt Felméri, a nagy magyar pedagogus, az első magyar methodologusnak. Ez teljes métékben helyt áll ma is. Autodidakta volt a szó jó értelmében, mint nagy szellemi rokona, Sokrates, kiről szintén írva van, hogy többet tanult a befelé néző, elmélyedő elmélkedésekből és az emberekkel, a legkülönbözőbb állásúakkal való érintkezésből, mint az iskolában. Brassait atyja s később a saját józan esze vezette a tanulásban. És tanulás volt egész hosszú élete. Világi szórakozásra nem fecsérelte pénzét, idejét és egészségét. Lehetetlen volt, — mint maga is mondja — hogy a tanítás és tanulás módszeres titkaiba meglehetős mély betekintést ne nyerjen. Ehhez járult alapos filozófiai és lélektani tudása s ezért állítjuk, hogy módszertani alapelvének — *a keveset, jól és lassan* elvének igazsága örök, nem mulékeny, mert a gyermeki lélek adottságából folyó, azzal számoló olyan törvény, melyet sem a tudomány, sem az élet soha megcáfolni nem fog. Ennek a kérdésnek részletes fejtegetése száraz szakkérdések útvezetőibe vezetne s azért nem foglalkozom bővebben vele.

Még csak egy nehány szót méltóztassanak megengedni róla, a filozófusról. Logikáját az ötvenes években az akadémia megkoszorúzta s a hivatalos bírálat „hézagpótlónak"; a korabeli sajtó irodalmunkban megkülönböztetett helyet elfoglalónak, ujnak mondja, amely nem jár külföldi gondolkodók járószallagján, hanem saját lábán. De mikor filozófiai világnézetét akarjuk értékelni, *igazi positiv filozófiájára* gondolunk, melyet Comte-al s az ő magyar követőivel szemben önt rendszerbe. A filozófia fordultát állapítja meg a 80-as években s valóban a filozófiai gondolkozás történetében lehetetlen észre nem venni valami olyanféle fordulatot, amit Sokrates idejében, mikor az érdeklődés a természet kérdéseiről az emberre terelődött; a 80-as években az ész, az öntudat lett a filozófia centrális kérdése. „Vagyok és tudom, hogy vagyok", ez az alapja az összes bizonyítandó igazságoknak. Bőhm, a legnagyobb magyar filozófus elme, mondja erről, hogy ez alaptételt Brassai oly meggyőzően vezette le, hogy nehéz ellene küzdeni is, cáfolni pedig lehetetlen. S mikor Brassai folytatásokban megjelenő cikkében azt mondja, hogy csak úgy fogja folytatni,

ha észrevételek nyilvánulnak rá. mert fél az agyonhallgatástól, Böhm így felel rá: „Egy Brassai cikke nyom nélkül el nem tünhetik. Oly önálló gondolkodású férfi, milyennek Brassait már csak a logikájából is mindenki ismeri, nem írhat cikket, mely nyom nélkül eltünnék és ha a jelenben nem is élvezné Brassai gyümölcsét, mint jó gazda, a jövő számára ültet s az le fogja róni irányában a hála és elismerés köteles adóját". Igaza volt-e Bőhmnek, mikor a jövő hálájáról biztosította?

A nagy emberek sorsa ebben a tekintetben mostoha. Sokratesz maga a megtestesült igénytelenség, jóság és alázatosság, aki soha senkinek nem ártott, aki maga volt az önzetlenség, kénytelen kiüríteni a méregpoharat. Az a justizmord, amít az atheni törvényszék vele szemben elkövetett, még ma is a világ egyik legérthetetlenebb és legigazságtalanabb itélete, amelyet semmi módon megérteni, elfogadhatóvá tenni nem lehet.

Ime, Brassainál is ismétlődik ez a szellemi justizmord.

Mikor Sokratesz a méregpoharat kiinni készül, egy 70 éves, gyönyörű élet alkonyán az élet és halál problémáiról beszélget barátaival, kik vigasztalni köréje gyültek és biráival, akiktől így bucsuzik: „én halni indulok, ti élni; de hogy melyikünk indul jobb cél felé, az mindenki előtt titok, kivéve egyedül az Istent". Brassai, aki majdnem egy évszázadon keresztül nemzetének tanítója volt, akiben a magyar genius teremtő erejének dicsősége és fénye ragyogott fel, aki nekünk örök büszkeségünk, majdnem háromnegyed évszázadra terjedő irodalmi munkásságát filozófiai kérdések fejtegetésével nyitja meg s élete utolsó napjain a kolozsvári vöröskereszt kórház betegágyán a júniusi nap lehanyatló sugarainál szintén bölcseleti kérdéseken elmélkedik s barátaitól az Isten, lélek, halhatatlanság örök problémáival búcsuzik.

Sokratesz halálán Athenae közvéleménye megdöbbent. A méregpohár után Athenae szivébe belenyilallott a méltatlankodás érzése, de már késő volt, a méreg már elvégezte a magáét. Brassai halála után az országos gyász és fájdalom hangjába — kissé későbben bántó és rikító dissonantia vegyül. Babits Mihály, a nyugatosok híres költője, Brassai pályáját „céljavesztett életnek", hibás körben forgó elpazarolt erőnek mondja. Kérdem m. t. hallgatóimat, céljavesztett élet-e az, amely világokat gyujtott az elmékben és olyan igazságokat termelt és szórt szét a világba, mint Brassai?

Legyen áldott emlékezete s szelleme lebegjen áldólag és termékenyítőleg munkánk és életünk felett!

Dr. Gál Kelemen.

ANGOL ÉS AMERIKAI UNITÁRIUS HITELVEK.

Azt hiszem, nem lesz fölösleges munka, ha minél gyakrabban és mélyebben beletekinthetünk angol és amerikai hittestvéreink vallásos életébe. Erre ők nagyon is rászolgáltak azzal a testvéries szeretettel és gondoskodással, melyet velünk szemben sokszor gyakoroltak és most éppen oly szemmelláthatóan gyakorolnak.

A hála és a szeretet szempontja ez. Van azonban még egy másik szempont is, ami az angolok és az amerikaiak felé vonz. Ez a gyakorlati szempont. A világon sehol sem tapasztalható az a tisztult vallásos világnézet, mint az angolul beszélő népek között. Mindkét szempont egyformán fölhivja az irántok való érdeklődést.

Ez alkalommal két jellemző füzetecskét fordítok le, melyeket a Britt és külföldi unitárius társulat adott ki. Mindkettő jellemző foglalata az unitárius világnézetnek, az utóbbi talán még inkább, mint az első.

I. *Kérdések és feleletek a mi unitárius hitünkről, társaságunkról és szervezetünkről.*

1. Mi a vallás, melyet mi hiszünk?

Mi Jézussal azt hisszük, hogy a gyakorlati vallás az Isten és emberszeretetben van összefoglalva.

2. Mi a mi erős hitünk?

Az Isten atya volta, az emberek testvérisége, Jézus vezérsége s az emberiségnek folytonos, örök haladása.

3. Alkotunk tehát mi hitvallásokat?

Nem; mi ápoljuk hitünket, de nem akarjuk másokra tukmálni, mint tekintély alapján álló dogmákat. Mindenkit szivesen látunk vallásos társulatunkban, akik — ha tőlünk különböző hitet vallanak is — rokonszenveznek szellemi eszményeinkkel és gyakorlati céljainkkal.

4. Miért vagyunk mi szabadelvüek a vallásban?

A következő alapelvek megtartásáért:

a) Az ész és lelkiismeret szabadsága a módszerünk a vallásban — a tekintély, vagy hagyomány helyett,

b) A mi szellemünk a legvilágosabb társaság a vallásban — a szertartásosság helyett;

c) A jellem a vezéreszme a vallásban — nem a hitvallás.

5. Hány egyházunk van az Egyesült királyságban?

Háromszázhetven egyházközségünk, körülbelől annyi lelkésszel. Ezek az egyházközségek magok kormányozzák mago-

kat; de sokat ezek közül a kerületi társaságok és a britt és külföldi unitárius társulat segélyez.

6. Vannak-e más országokban is rokon egyházak?

Csaknem ötszáz egyházközség az amerikai Egyesült-Államokban, százhuszonöt Erdélyben. Ezeken kivül vannak még szétszort egyházközségek Ausztráliában, Canadában, Uj-Zeelandban és más országokban.

7. Sorolj fel nehány nevet az unitárius gondolkozókból?

Priestley József, Lindsey Theophilas, Channing Ellery Vilmos, Parker Tivadar, Martineau Jakab, Hamilton János, Beard Károly, Armstrong Acland Richard.

8. Vannak-e egyházunkon kívül unitáriusok?

Sokan vannak; különösen az amerikai universalisták és a Hicksite testvérek, a franciaországi, németországi, sweizi, hollandi és dániai liberális protestánsok között. Ujabban a reformált zsidók, az indiai Tsrahmo Somaj hivei s az orthodox egyházakból és az egyházan kivüliekből sok gondolkozó szoros egyetértésben van az unitáriusokkal.

9. Mi a nemzetközi tanács?

Sok ország szabadelvű vallásos gondolkozóinak és munkásainak tanácskozása. 1900. évben szervezték és ülésezett Londonban, Amsterdamban, Genfben és Bostonban.

10. Hol lehet részleteket megtudni a mi társaságunkról és munkásságunkról?

Az Essex Hall Year Bookból, melyet a Brit és külföldi unitárius társaság ad ki évenként, Esser Hall, Essex street, London, W. C., amelyik főhelye a mi irodalmi működésünknek és gyűlésező helye sok szervezetünknek.

11. Miért veszünk részt az unitárius munkában és istentiszteleten?

Mert ebben gyönyörüségünk telik és ezáltal előmozdítjuk a szellemi életet minden dogmai bilincs nélkül.

Mert kis gyermekeinknek és ifjuságunknak szüksége van vezetésre és bátorításra, hogy a jó, szép és igaz eszményeiben fejlődjenek.

Mert sok felebarátunk, akikre az orthodox tanitás visszahatással volt, az új hitben enyhületet és ihletet nyert.

Mert ezen a módon tudjuk legjobban kivenni részünket abból, hogy megalapitsuk az igazságosságot az államban, a szeretetet és jóságot a családban és az Isten országát a szívekben.

II. *Unitárius vallás rövid kérdések és feleletekben.*

1. Ki unitárius?

Röviden felelve: az, aki hiszen az Isten igazságában és az ember isteni természetében.

A szó szoros értelmében az unitárius szó az Isten tiszta egységét jelenti a szentháromság tanával szemben.

Ebben az esetben jelenti általában az unitáriusok hitét, ami sokkal többet foglal magában.

2. Mi az unitáriusok központi eszménye, hitüknek lényege?

Hit az ember isteni természetében, ellentétben a teljes jóravaló képtelenséggel.

3. Miért hivják unitáriusoknak?

A nevet századokkal ezelőtt gúnyosan adták az ellenfelek, akik még jobban megvoltak botránkozva a szentháromság tanának elvetéséért, mint bármely más hittétel elhagyásáért.

4. Az unitáriusok miért utasítják vissza a szentháromság tanát?

Azért, mert érthetetlen és észellenes. Az ujtestámentum sem tanítja sehol. Az egyetlen helyet, amely ezt igazolná (I. Ján. 5, 7), az angol ujra átnézett fordításból a fordító bizottság kihagyta, mint hamisítványt, pedig a bizottság tagjai mind háromsághivő tudósok voltak.

5. Keresztények-e az unitáriusok?

Igen; de külömböznek több, talán legtöbb kereszténytől abban, hogy a Jézus tanítása szellemének való engedelmességet sokkal fontosabbnak tartják, mint egy megállapított vagy egységes hitet az ő természetéről és hivatalos tantételéről.

6. Hogy lehetnek az unitáriusok keresztények, ha tagadják a Jézus isteni voltát?

Az unitáriusok Jézus Isten voltát és nem isteni voltát tagadják. Valóban, az unitáriusok hangsulyozzák az ő isteni voltát, mint valódi és személyes minőséget, amely hozzátartozik az ő embervoltához.

7. Hogy beszélhetnek Jézus isteni voltáról azok, akik tisztán embernek tartják őt?

Ez a kifejezés „tisztán ember" nem a miénk, hanem azoknak a keresztényeknek kifejezése, akik nem értették az unitárius álláspontot és akik az ember jóra való képtelenségére vonatkozó tanból nagyon alacson fogalommal bírnak az ember természetéről. Az unitáriusok azt hiszik, hogy Jézusban az emberi természet isteni voltát látják és hogy ami az ő lélekben és szándékaiban volt, minden embernek arra kellene törekednie, hogy az legyen.

8. Milyen alapja van annak a hitnek, hogy az ember isteni természete része az Isten és Jézus Krisztus természetének?

Ez olyan tan, amely megegyezik a Mester tanításaival, ami az Újtestámentomban található és ez oly egyszerű, s az ésszel megegyező is.

9. Mit hisznek az unitáriusok Istenről?

Azt, hogy az Isten minden emberi lélek atyja; hogy az ő természete bölcsességet, hatalmat és jóságot foglal magában és hogy ő végtelenűl megbocsátó.

Ebből természetesen következik az a hit, hogy minden ember testvérünk.

10. Mit hisznek az unitáriusok a szentlélekről?

Ez a kifejezés: „Holy Ghost", mindenütt az Újtestamentumban „Holy Spirit"-nek kellene fordítani. „Ghost" a „spirit" régi angol szava, jelentése változott, jelenleg szellemet, kisértetet jelent.

Az unitáriusok azt hiszik, hogy amikor mi az Istent teremtőnek nevezzük, midőn azt hisszük, hogy ő teremtett mindent és midőn őt „mennyei atyánknak" nevezzük, amidőn azt hiszszük, hogy ő szeret minket és gondoskodik rólunk, akkor őt

„Szent léleknek" hivjuk, hogy kifejezzük a közeli és személyes egyesülésnek viszonyát, mi által jelenlétét érezzük szivben és lélekben.

11. Mit értenek az Unitáriusok ezen: inkább a jellem, mint a hit által üdvözülhetünk?

Azt, hogy a jellem cél és nem eszköz. Az az üdvösség, hogy megmentsen itt a bűntől és nem a büntetéstől ezután. Az unitáriusok azt hiszik, hogy Jézusnak az volt a hivatása, hogy megmentsen a bűntől magától azáltal, hogy a jóra segít; hogy a rossz, amitől félnünk kell, nem a bűn büntetése, hanem maga a bűn; és az elérhető legnagyobb üdv a jóság maga és nem a jóság jutalmazása.

12. Mi igaz abból, hogy az unitáriusok nem hisznek a bibliában?

Nem hisznek a biblia *csalhatatlanságában* ugy, amint a „teljes ihletés" tana tanítja. Ez a tan valóságban elrejtette a biblia sok erejét és szépségét, például egyenrangúnak tartja a Prédikátor peszimizmusát („minden hiábavalóság") Pál apostól férfias optimizmussával („ha semmink sincsen is, mégis mindent birunk"). A biblia valóban nem egy könyv, hanem egy könyvtár, melyet sok iró különböző időben írt. Az unitáriusok abban hisznek, hogy a biblia igazán van ihletve, az inspirált emberek beszédével teljes, oly emberekével, akik tudatos közösségben éltek az Istennel.

Az unitáriusok nem tartják az ótestámentum egyes helyeit (mint például Sisera meggyilkolása) olyan értékűnek és oly tiszteletet érdemlőnek, mint a Jézus szavai a hegyi beszédben.

13. Miért nem hisznek az unitáriusok a pokolban és az örökkétartó büntetésben?

Azért, mert a pokol hite, amint azt az orthodoxok tanítják, a többek között tagadása a bölcsességnek és hatalomnak és mindenek fölött az Isten jóságának. Ez a tan azt mondja, hogy a rossz erősebb, mint a jó és legyőzi az Istent, midőn azt tanítja, hogy sok lény örökös bünben és szenvedésben fog élni s maga az Isten sem tudja megmenteni. Noha az újtestámentum különböző irói közül némelyik támogatja is ezt, az Istenben és a jóban való hit nem engedi, hogy azt higyjük.

Az a szó, amit az angol újtestámentumban „hell"-nek fordítanak, sokszor a görög „hades"-nek felel meg és egyszerűen az elszállott lelkek helyét jelöli meg, és sokszor a „gyehennának" felel meg; a Jeruzsálem falain kivűl egy völgy volt, hol a szemetet megégették és akkor, mint a beszéd alakzatát használták.

14. Hiszik-e az unitáriusok, hogy minden ember, a jók és rosszak egyaránt, halál után az üdv birodalmába jutnak?

Egyáltalán nem. Inkább azt hiszik, hogy a menyország egy állapot, s nem egy hely; és hogy menyország és pokol (az igazi pokol) gyakran ebben az életben kezdődik. Hiszik, hogy a menyország elválaszthatatlan a jó élettől, a pokol pedig elválaszthatatlan a bűnös élettől; és hogy az egyik lételből a a másik létbe való átváltozás nem okozza a jellem azonnali

átalakulását. Fejlődés és tökéletesbülés folytonos és minden szenvedés, akár itten, akár ezután ujító és nevelő és nem büntető. Egy időben az Isten szeretete és bölcsessége győzedelmeskedni fog az ember minden akaratosságán és gyöngeségén és minden lelket végérvényesen jóságra és a vele való egyesülésre vezérel.

15. Mi okból hiszik az unitáriusok, hogy végül minden lélek üdvözül?

Mert semmi okunk sincsen kételkedni abban, amit Jézus tanított, hogy az Isten tökéletes jóság. Ha Jézussal azt hisszük, hogy Isten a mi atyánk; hogy mi mind gyermekei vagyunk és hogy Isten minden teremtett lelket szeret, akkor hinnünk kell azt is, hogy jóságra teremtett és hogy egy időben azzá kell lennünk, amivé teremtett.

* * *

Ime két modern káté a legmodernebb vallásból. Ezekből meglehet győződni arról, hogy az angol és amerikai unitárius keresztény vallás az emberi szellem által teljesen soha ki nem aknázható kincses bánya, melyből mindig ujabb és ujabb kincseit aknázhatjuk ki a szeretetnek, jóságnak emberi haladásnak és a soha el nem tünő hitnek.

Benczédi Pál.

AZ UNITÁRIUSOK SZERVEZKEDÉSÉNEK ALAPELVEI ÉS TÉNYLEGES SZERVEZETEI AMERIKÁBAN*.

I. *Az unitárius egyházközségek gyülekezeti szervezetű alkotmánya.* — Gyülekezeti szervezetü egyházközség az, amely egyházközséget maga a gyülekezet kormányoz. Az ilyen egyházközség úgy egyházi, mint világi ügyeinek igazgatásában egyházkerülettől, zsinattól, vagy tanácstól és minden más egyházközségtől független.

Amikor az emberek egy bizonyos száma külső kényszer nélkül egyesül, közös vallásos célját kifejezi, társulására nézve szabályokat állapít meg, közös hitvallását megállapítja, ez az embercsoport egy gyülekezeti szervezetü egyházközséget alkot, istentiszteleti rendjét maga állapítja meg, tisztviselőit és lelkészeit maga választja.

Szélesebb társulás és nagyobb hasznosság okából a gyülekezeti szervezetü egyházközségek bizonyos száma Társulatban vagy Tanácsban egyesülhet. Ily módon a közös ügy érdekei okos és hatályos együttműködése előbbrevitetnek. De ezen szerveknek semmi hatalmuk nincsen arra, hogy bármely egyházközségnek cselekedeteit a saját ügyeinek igazgatásában, korlátozzák. A szó „gyülekezeti (congregationalis)" tehát nem valamely theologiai hitvallást jelent, hanem egyházkormányzási formát. Vannak Trinitárius és Unitárius gyülekezeti szervezetű (congregationalis), valamint Baptista és Universalista gyülekekezeti szervezetű egyházközségek. Azok a trinitarius egyházközségek, amelyek úgy a congregationalis alkotmány formát, mint az evangélikus hit alapvető tanításait elfogadták, szokások alapján, megkülönböztetésül más felekezetektől, úgy vannak emlegetve, mint congregationalis (gyülekezeti szervezetü) egyházközségek; de e névhez semmi kizárólagos joguk nekik nincsen.

Az unitáriusok rendjéhez tartozó egyházközségek kivétel nélkül congregationalis (gyülekezeti szervezetü) egyházközségek. Ezek az eredeti gyülekezeti szervezetü egyházközségektől nemcsak a jövőbe tekintés szellemét, hagyományait és szokásait öröklik, hanem sok esetben azoknak nevét, szervezetét és

* Ez a közlemény az Amerikai Unitárius Társulat által kiadott „Hand book for Unitarian congregational churches" című tájékoztatóból van fordítva. Ott három különböző cím alatt és fejezetben van közölve. Én egyben nyujtom a címeket a római számok után jelezve. Az összefoglaló címet én adtam. Ford.

vagyonát is. Mint a gyülekezeti szervezet alapitóinak közvetlen és törvényes örökösei, a keresztény egyházak között majdnem egyedül állva, az önkormányzat demokratikus alapelveit a maguk épségében és tisztaságában őrzik.

Amikor őseink (az első betelepülők) Uj-Angliába* Plymauthba jöttek és ott a tengerrel szemben a sziklán amerikai köztársaságunknak polgári és vallási alapját letették, Új-Anglia vallástörténetének hajnalán a gyülekezeti szervezet alapelvét törvényesítették. Ezt követték a puritánok Salemben és Bostonban. Őseink vérszerződése (Pilgrim Covenant) amely 1620. évben Scroobyban kelt, kinyilatkoztatja, hogy ezek az emberek „mint az Úr szabad népe egyesültek az Úrnak szerződése által, az evangélium közösségében egy egyháztestté, hogy járjanak minden utaikban, melyek ismeretesek és melyek csak a jövőben lesznek ismeretesek előttük, az ők legjobb törekvéseik szerint, bármibe is kerüljön az nekik az Úr kegyelméből."

Az első Salemi egyházközség szerződése, amely 1629-ben fogadtatott el így szól: „Mi szerződünk az Úrral és egymással, Isten előtt kötelezzük magunkat, hogy együtt járunk az ő utain, amint neki tetszett magát kijelenteni, az igazság áldott szavában".

Bostonban az első egyházközség szerződése, amely 1630. évben kelt a következő: „Mi alulirottak ünnepélyes és vallásos fogadalmat teszünk és kötelezzük magunkat, (a legszentebb előtt) hogy minden utaiban az evangélium szent rendeleteivel összhangban, annak szabályai szerint járunk kölcsönös szeretetben és egymás iránti tiszteletben, amennyiben erre Isten kegyelme megsegít".

Ez a három egyházközség ezt a szerződést mai napig megtartotta, s ezek az egyházközségek, a tizenhetedik században alakult massachussettsi egyházközségekkel együtt ma unitárius hitet vallanak és az unitáriusok társulatához tartoznak. Szabad és haladó szervezetüknek természetes és elkerülhetetlen iránya által lettek unitáriussá.

Nemzeti életünk minden nagy megnyilvánulásánál jelen volt a gyülekezeti (congregationalis) szervezet. Ez ápolta a független gondolatot, része volt a polgári szabadság emelésében és az önkormányzat gyakorlásában. Az a szellem, amely a gyülekezetek által kormányzott egyházközségek alakulásához vezetett, hozta létre az új-angliai községi közgyűlési szervezetet s végül nemzeti kormányzásunk azon demokratikus rendszerét, amelyben élünk. Demokratikus egyház szabad államban, mely a vallásos hitnek és szervezetnek minden formáját eltűri s bölcs vezetését és állandó haladását tagjainak egységes és széles műveltégére, s főképen papságának magas műveltségére alapítja. A gyülekezeti szervezetű eszme, alapelveinek megalkuvást nem ismerő demokratikus irányzata által, többet adózott a vallásban a türelem növekedésének és a népműveltség fölépítésének, mint bármely más egyházszervezet.

* Új-Anglia az Északamerikai Egyesült Államok 6 északi állama, melyek legelőbb lettek angol gyarmattá. Fordító.

Az a népnevelési rendszer, amelyet élvezük, jórészben az új-angliai gyülekezeti szervezetű szellemnek a gyümölcse; a gyülekezeti szervezetü egyházközségek voltak Amerikában a legelsők Collegok, Egyetemek és más művelődési helyek alapításában.

A gyülekezeti szervezet az emberi tehetségek és vágyak végtelen különbözeteinek nyit szabad útat és így a felekezeti versengés, vagy száraz egyformaság helyébe a lelkek igazi egységét építi fel. A gyülekezeti szervezet célja és eredménye a következő szavakban nem összegezve, az „segíti nevelni férfit és nőt igazságosan és a szabadságon keresztül egységre".

Igy az nemes örökség függetlenségre, melyet társulás és együttmüködés által lehet az emberiség jólétének előmozdítására fordítani, mely uton járni az unitárius egyházközségeknek szabadságukban áll. Ezen örökség kincsét birják úgy a trinitárius, mint az unitárius gyülekezeti egyházközségek. Ma az unitárius egyházközségek képviselik az egyházkormányzásban a szentírási és történelmi alapelvek tisztaságát és teljességét, amely forrása „olyan szabadságnak, amely vallásos és olyan vallásnak, amely szabad". Ez örökség igazi őreivé lenni, ezt gyarapitva és gazdagitva az utókornak átadni, ez az unitárius gyülekezeti szervezetü egyházközségeknek világos feladata és kiváltsága.

II. *Társulás a szervezetben.* Az unitáriusok szabad és független egyházközségei megegyeznek abban, hogy együtt haladjanak, hogy bizonyos Tanácsok és Gyülések őket összehozzák, hogy azokban vallásos életüket élénkítsék, a kölcsönös jóakaratot előmozdítsák, közös érdekü dolgaikat megbeszéljék, felfedezzék és elfogadják azon eszközöket, amelyek által önmagukat hasznosabbá tehetik. Az így együtmüködö egyházközségeknek semmi hatalmuk nincsen arra, hogy bármely egyes egyházközségnek cselekedeteit korlátozzák. Társulásuk tisztán szabad elhatározásuk következése és semmiféle tekintélynek elfogadását vagy gyakorlását nem jelenti.

1. szervezetüket és tevékenységük kiterjedését tekintve ezek különbözők. Tizenkilencz helyi gyülés van főleg Massachusettsben, többnyire megyei határvonalakkal, ezek mint Local Conferences ismeretesek. Nyolc van olyan, amely egy egész államra terjed ki és kilenc, amely egy államnál nagyobb területre. (State és District Conferences). A State és District Conferenciák többnyire mind el vannak törvényesen ismerve, a Local Conferenciák közül néhány s ezek vagyonnal és alapokkal birnak; e Conferenciak célja azonban rendesen az, hogy egymás megismerését és az együttmüködést előmozdítsák s nem az, hogy tényleges missioi munkát végezzenek. Évi gyülést minden Conferencia tart, némelyik félévit, sőt negyedévit is. Óhajtandó, hogy minden unitárius egyházközség azzal a Local, State vagy District Conferenciaval kapcsolatot szerezzen, amelynek területén fekszik.

2. A Nemzeti Conferencia, amelyet az Amerikai Unitárius Társulatnek 1864. évben tartott ülésén szerveztek, gyüléseit Igazgató Tanács által kijelölt helyen és időben kétévenként tartja, s minden unitárius egyházközségnek három képviselő-

jéből áll. A Conferencia tanácskozó testület s célja az, „hogy a benne egyesült egyházközségeket és társulatokat Isten országának erősebb és jobb munkálásaivá tegye". Törvényesen elismerve nincsen s igazgatását tekintve az Amerikai Unitárius Társulatnak, s az unitáriusok más törvényesen elismert szerveinek ajánlataihoz tartja magát s olyan vállalkozásokkal és módszerekkel dolgozik, amelyek választó közönségének szivéből származnak. Más felekezetből átlépő papok felvétele a konferencia egy erre szervezett bizottságának áll jogában. A Conferencia tisztviselőinek nevei, valamint a Local, State és District Conferenciák beirása az Unitárius Évkönyvben találhatók.

III. *Társulás a munkára.*

1. Az unitárius egyházközségek dolgozó missioi szervezete, az Amerikia Unitárius Társulat, 1825. évben szerveztetett és törvényesen 1847. évben ismertetett el. Célja az, hogy tájékozást szerezzen és nyújtson az unitárius kereszténység helyzetéről, a szabadelvü keresztények között egységet, rokonszenvet és együttmüködést teremtsen, könyveket és füzeteket ad ki és terjeszt, s azon gondolkozás és életmód alapelveit hirdeti, melyet az unitáriusok a polgári és vallási szabadság fenntartására és növekedésére lényegesnek tartanak. E célból missiokat támogat, egyházközségeket alapit és tart fenn, összejöveteleket rendez, templomok épitésében segitséget nyujt, könyveket, füzeteket ad ki és árusit.

A Társulat egy képviselő testület, szellemében és kormányzásában nemzeti. Évi közgyűlését májusban tartja, amelyen bármely egyházközség vagy missio szervezet, amely két év óta fennál, s két egymásután következő évben, mindig május 1. előtt a Társulat alapjaihoz évi adománnyal járult, jogosítva van arra, hogy magát lelkésze és két delegátusa által képviseltesse. Elnöke, alelnöke, titkára és pénztárnoka évenkint választatik; ezek a tisztviselők 18 más személylyel együtt, akik az ország minden részét képviselik, három évre választva, alkotják az Igazgató Tanácsot. Ebben a Tanácsban 16 világi embernek és három nőnek kell lennie. Székhelye az Am. U. T. épületében van, vidéki hivatalok vannak New-York, Chicagó és San-Francisko városokban. A Társulat a többi egyházi szervezetek központi hivatalait haszonbérmentesen helyiségekkel látja el.

A Társulat mint az egyház könyvkiadó szerve, az általa kiadott könyvekből és füzetekből. valamint az unitárius vallés alapelveit és történetét bemutató könyveknek és füzeteknek jegyzékét kivánatra bárkinek megküldi.

A ma létező unitárus egyházközségnek több, mint fele az Unitárius Társulat munkájának az eredménye, s alig van egyházközség, amely valaha a Társulat segítő gondosságát ne érezte volna.

A Társulat munkájának költségei egyházközségek és egyének adományaiból, hivatalos költségei pedig alapjainak jövedelméből fedeztetnek. A Társulat szolgálatanak lehetősége a tagjait tevő egyházközségek és egyének érdeklőkésétől, buzgóságától és nemességétől függ, és nincs több tehetsége, mint

az, ami az unitárius lelkészek és emberek támogatásából és együttmüködéséből származik.

A társulat munkájáról és szükségleteiről tájékoztatóért a titkárhoz kell fordulni Boston, Beacon Street 25 szám. A tisztviselők és az Igazgató Tanács tagjainak névsora is az Évkönyvben található.

2. Az Unitárius Vasárnapi-Iskola Társulat 1827. évben alakult s a valláserkölcsi nevelés előmozdításában támogatja az egyházközségeket. Vasárnapi iskolák részére kézikönyveket, az ifjúság részére ujságot ad ki, énekeskönyvekről, gyermekistentiszteletekről gondoskodik, előadásokat tart, könyveket árusit. Minden unitárius egyházközség, vagy vasárnapi iskola, amely évi adományt küld a társulat javára tagja, valamint tagja azok, akik egyszersmindenkorra 10 dollárt fizettek be. Székhelye és könyves szobája az A. U. T. épületében van. Az Évkönyvből teljes tájékozás nyerhető a vidéki társulatokról is.

3. Unitárius és más szabadelvü Nők Nemzeti Egyesülete, az unitárius egyházközségek nőinek szervezete, 1890. évben alakult. Célja az unitárius egyházközségek vallásos életének élénkítése, a felekezethez tartozó nők között közelebbi ismeretség előmozdítása, missioi és vallási munkára vidéki szervezetek létesitése, a vallásfelekezet minden dolgáról tájékozás szerzése és nyújtása. Ennek egy ágazata az egyházközségben az egyesület tervei szerint a nők megszervezése, vagy pedig unitárius nők szervezete az egyházközségtől függetlenül. A vidéki ágazatok függetlenek, de a Nemzeti Egyesület pénztárához hozzájárulnak. Az olyan pénz, amit pénztára nem használ fel, a Nemzeti szervezettel összhangban müködő valamely más szervezet munkájára fordítható. Székhelye az A. U. T. épületében van, bővebb tájékozás az évkönyvből szerezhető.

4. Ifjúság Vallásos Egyesülete 1896. évben alakult, mely az unitárius egyházközségek ifjúságának nemzeti társulata. Célja a vallásos elet erősitése, unitárius ifjak ismeretségének megkönnyitése, s olyan elvnek a gyakorlatba átvitele, amelyek az emberiség emelésére vannak hivatva.

5. Minden más unitárius szervezet, lelkész egyesület, unitárius club, jótékony társulatok, nevelésügyi szervezetek részletesen az Évkönyvbe vannak beirva. Az évkönyv minden lelkésznek és tisztviselőnek kezénél kell, hogy legyen.

FORDITOTTA: KISS SÁNDOR.

„MI JÓT KELL CSELEKEDNÜNK?!"

— Egyházi beszéd.* —

Máté 19. r. 16—22. v.

Nemde atyámfiai! kellemesen cseng füleinkbe annak a felbuzdulásnak hangja, amelyet kiolvashatunk első pillanatban a Jézushoz járuló ifjunak ezen szavaiból: „Mit cselekedjem, hogy az örök életet elvehessem?!"

Hiszen az ifjú korhoz a lelkesedés ilyetén megnyilatkozásai éppen úgy hozzátartoznak és hozzá illenek, mint a tavaszhoz a virág s a virághoz a szin és illat. S ki ne gyönyörködnék ezekben!? De általában is a nemes célokért, ügyekért és eszmékért való lelkesedés mindig szép és megkapó, mindig jóleső érzéseket vált ki a jóérzésű emberek szivéből. Mert az élet zenéjének egy kellemesen, megnyugtatólag ható harmonikus akkordja az.

Sajnos, hogy az evangéliumi ifjunak felbuzdulása csak múló lelkeseedés volt. Olyan szalmaláng féle fellobbanás, amilyenre gondolhatott a világhirű költő (Dante) is, amikor egyik híres művében megállapítja, hogy: „a pokol kapuja is jószándékokkal van kikövezve" s amilyennek az evangélium is — a felolvasott történeten kivül — nem egy példáját mutatja fel, s az élet is számtalan szomorú esetét tárja elénk.

Mindezeket pedig nem minden ok és cél nélkül említettem föl. Viharos járású, nehéz, történelmi idők vezetnek ma mindennapon minket abba a gondolatkörbe, amelyben — akarva, nem akarva — tépelődnünk kell s tépelődnünk nem múló szeszélyből és kedvtelésből, de halálos komolysággal a kérdés fölött: „Mit kell cselekednünk, hogy az örök életet elvehessük?!"

Mit kell cselekednünk a jelen, már-már elviselhetetlen nyomasztó terheinek elviselésére, mit kell egy jobb jövő megalapozására, mit a romok eltakarítására, a világ megujhodására, egy tökéletesebb világ fölépítésére?!

Szomorú volna atyámfiai! Ha ezek fölött a minden jobb érzésű lelket nyugtalanító kérdések fölött mi hideg közönnyel és nemtörődéssel tudnánk keresztül siklani tekintetünkkel. De nem kevésbé szomorú volna az is, ha mi unitárius keresztények, múltunkra gondolva s jelen hivatásunkról elmélkedve nem azt a nemes öntudatot hordoznók és táplálnók lelkünkben, hogy nekünk a jelen idők parancsolta nagy feladatokból nem-

* Elmondatott a kolozsvári templomban az E. K. Tanácsnak az egyetemes egyházi adóra vonatkozó felhivása kihirdetésekor, 1922 szept. 17-én.

csak hogy ki kell részünket vennünk, de azoknak teljesítésében mint „világosság fiainak“ és leányainak első helyen kell járnunk.

Jöjjetek Atyámfiai! (s mivel ezt ma különleges okok is követelik tőlünk) gondolkozzunk a kérdés fölött: Mit kell cselekednünk? Vagy más szavakkal:

Mit kiván ma tőlünk magyar unitárius keresztényektől vallásunk szellemi — nemzetünk s egyházunk múltja és jövője?!

Én azt hiszem, hogyha a Názáreti Mesterhez intézhetnők e kérdést, Ő nekünk ma is azt a feleletet adná, amit a gazdag ifjunak: „Tartsd meg a parancsolatokat s eredj add el minden marhádat s oszd szét árát a szegényeknek!“

Vagyis intene:

a) *egyfelől vallásunk parancsolatainak hű követésére s eszményei iránt tántoríthatatlan hűségre és lelkesedésre általában, de*

b) *intene — különösképpen — önzetlen áldozatkészségre.*

I.

„Tartsd meg a parancsolatokat!“ ez az első válasza Jézusnak az ifjú kérdésére. És ez a válasz olyan természetes és önként értetődő minden öntudatos keresztény előtt. Hiszen az élet nemesebb értelemben s a kereszténység lényegében nem egyéb mind szüntelen való engedelmesség egy felsőbb hatalomnak és annak parancsa előtt meghajlás. Állandó szolgálata az Úrnak, a mi Atyánk Istenünknek, a ki „minden mindenekben“. Mert ez az engedelmesség és ez a szolgálat az a korlátozottság, amely legszebb formája s egyben legbiztosabb útja is a nemesebb értelemben vett szabadságnak. Hogy melyek ezek a parancsolatok? e kérdést nekünk nem kell föltennünk az evangéliumi ifjuval! Hiszen olyan világosan körvonalazza a parancsok összességét a Názárethi Jézus örök szépségű hegyi beszédének e néhány szavában: „Legyetek tökéletesek mint a ti mennyei Atyátok tökéletes“.

Ennek a nagy célnak és örök eszménynek szolgálatát s az ennek körébe tartozó feladatoknak teljesítését és megvalósítását tűzi ki különösképpen is a mi vallásunk. Ismétlem, hogy ezeket! Mert hangsúlyozni kivánom, hogy nem a fanatikus vakhitben, nem előírt szertartások lélek nélkül való gépies teljesítésében, nem is szenteskedő „Uram, Uram!“ kiáltásokban látja az igaz istenszolgálatot, hanem imádságos életben, oly életben és abban a vallásosságban, a melynek virágai őszinte, nemes, mély érzések, eszmények iránti lelkesedésből fakadók s gyümölcse pedig önzetlen jó cselekedet, egy áldásos élet a maga egészében. Ezeket így látva és elgondolva, tegyük föl most már a kérdést: Azok voltunk és vagyunk-e hát, a miknek lennünk kellene s hogyha nem: akkor mit kell cselekednünk? Mert ez a kérdés az, a melynek föltevését vallásunk szelleme is megkivánja, de a mai idők különös mértékben is megköveteli.

Ám ha a kérdést az evangéliumi ifjuval tesszük is föl Atyámfiai! A felelet nem lehet ugyanaz a mit ő adott válaszul Jézusnak: „Mindezeket megtartottam ifjuságomtól fogva“. Nekünk nem szabad az elbizakodás hangján szólanunk, mint öntelt farizeusnak: „Hálákat adok neked Istenem! hogy nem vagyok olyan rossz, mint más emberek!“

Nekünk nem szabad sem a vaksorsban hivők kényszerű belétörődésével (fatalizmusával) belenyugodnunk a rosszakba, amelyek a világot ma pusztító árként elöntötték; sem pedig magunkat bünteleneknek, makulátlanoknak tartani a világ romlásában.

Nekünk úgy kell látnunk, hinnünk és éreznünk, hogy a mik történtek, bár amaz örök Gondviselés tudtával történtek, ki csodás hatalmával és bölcseségével a rosszból is jót hoz ki, de a mi büneinknek, a mindnyájunkkal közös gyarlóságnak: a jóra való restségnek, a jó iránti közönynek szomorú következményeiként történtek, s amaz örök Gondviselés éppen e gyarlóságért, s éppen a nagy megtévelyedés szomorú következményei által részesít minket naponként dorgáló, javító, keserű leckében.

Nekünk éreznünk kell azt mindig s most sokszorosan is éreznünk kell, hogy az alázatosság, a bűnbánat nemcsak a lélek megkönnyebbülésének, de a tökéletességnek is útja.

Nekünk éreznünk kell, hogy a világnak ma sokszor mértékben is megalázkodásra s helyes önismeretre van szüsége. S valamint bizonyos igazság az, hogy az elesett világot elsősorban nem anyagi vagy fizikai erők fölött rendelkező hatalmasok emelik föl és váltják meg, hanem a tiszta krisztusi szellem letéteményesei: a jók, az igazak, a hivők, a szerető szivüek és emberbaráti érzésüek, úgy igaz az is, hogy csak az a vallás vezetheti vissza a megtévelyedett emberiséget az örök isteni parancsok útjára, az örök szép emberi eszmények szeretetéhez, amely az igaz megbánást, mélységes alázatot s a megjobbulás őszinte, erős vágyát kivánja az isteni bünbocsánat zálogául.

És én ezért látom a mi szent vallásunkat a tiszta krisztusi keresztény szellem hű képviselőjének és letéteményesének.

Ezért óhajtom szivem szerint: vajha így látnók és éreznők mindannyian és e látásból származó meggyőződés megerősítene minket a mi őseinktől nyert vallásunk szeretetében s parancsainak követésében! Vajha mély átérzése a jelen idők szomorú viszonyaiból folyó kötelességeknek adna nékünk nemcsak értelemben vett erős unitárius öntudatot: a *történelmi hivatás öntudatát,* s lenne kiapadhatatlan forrása a tántoríthatatlan kitartásnak és buzgó lelkesedésnek

valamint:

az önzetlen áldozatkészségnek is.

II.

Nagyon régi és nagyon elemi igazsága és mégis vajmi kevéssé átérzett és gyakorlatba vitt igazsága az a tiszta

keresztény vallásos felfogásnak, amit ekként fejez ki az egyik apostol: „A hit cselekedetek nélkül meghalt állat!“

Azt sem kell fölöttébb hangsúlyoznom, hogy a cselekedetek alatt első helyen az áldozatkészség tényei értendők, mert „az áldozat az igaz vallás központja és melegágya“.

Már az ókori idők prófétája fölismerte ez igazságot. Erre vallanak ismerős igéi. „Irgalmasságot kivánok és nem áldozatot“ amelyekben nyilvánvalólag az a meggyőződés jut kifejezésre, hogy Ő az irgalmasság és szeretet testvéries cselekedeteit sokkal többre értékeli azoknál a zsidó vallásosság és istentisztelet lényegét alkotó égő és véres áldozatoknál, amelylyel a Jehovának az ő hivei kedveskedni vélték.

Ez igazságot hírdetik aztán a Mester szavai is: „Nem minden, aki ezt mondja nékem Uram, megyen be a mennyeknek országába, hanem aki cselekszi a mennyei Atyának akaratát“.

Ezt az apostolok is mindnyájan; „Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvökön szólanék is, ha szeretet nincsen én bennem, olyá lettem, mint zengő érc és pengő cimbalom“. „Egymásnak terhét hordozzátok és úgy töltsétek a Krisztus törvényét“ — szól az egyik.

Az igaz és szeplőtlen Istenszolgálat ebben áll: „meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomoruságok idején“, hangsúlyozza a másik.

De hát nem igazolja-e a vallásnak ez alapigazságát minden ékesszólásnál szebben, kézzelfogható, szivet megragadó példákban, a történet és a múlt, az élet és a jelen?!

A múlt és a történet s első helyen a kereszténység története, de a mi nemzeti múltunk: a magyar történet munkája is, amely a hitért és szabadságért, hazáért és egyházért, s annyi nemes ügyért, célért és eszméért hozott nehéz, súlyos, de önként viselt, megható áldozatoknak szinte beláthatatlan sorát mutatja fel!...

És az élet is, amely mindig megerősítette az áldozat törvényét, ma élénkebben bizonyítja, mint valaha, az áldozatok s az áldozatos lemondások, önmegtagadások szükségét?!

De hát kell-e ezeket előttetek hangsulyoznom ma?! Ma, amikor oly közvetlen közelről, oly kézzelfogható példákból ismerjük a mostoha viszonyok és ellenséges körülmények s némely elháríthatatlan akadályok kényszerítő hatalmát; amikor minden oldalról annyi fenyegető veszély Scylla és Karibdisze között evez szüntelenül nemzeti és egyházi életünk hajója?!

Kell-e ma hangsúlyoznom!? Kell Atyámfiai! Éppen ezért kell!

Ma nem elég csak egyszerüen, a vizsgálódó ész szemüvegén keresztül mérlegelni az áldozatok szüksége vagy szükségtelensége mellett szóló okokat.

Ma lelkünk mélyéig kell átnyilallania egy nagy, a legnagyobb, egy végzetesen nagy kérdésnek: a „lenni vagy nem lenni“ kérdésének.

Ma a legszentebb érdekekről, a legdrágább kincsekről van szó. Lelki életünkről, nemzeti kulturánkról, egy magas kultra sok becses eredményéről.

Ősi jogokról, vallási és nemzeti örökségekről, amelyek mind-mind halálos veszélyben vannak, s amelyekről mind számolnunk kell múltnak és jövőnek egyaránt.

De hát hadd halljátok meg, hogy miről van szó abból a felhivásból, amelyet egyházi főhatóságunk kibocsátva, annak a mai napon az összes templomokban való kihírdetését elrendelte, mint ahogy elrendelték — ugyancsak a mai napra — az összes erdélyi magyar keresztény felekezetek főhatóságai.

(A vonatkozó egyh. képv. tanácsi leirat felolvasása...)

És most még csak nehány szavam van Tihozzátok! Pál apóstol a szeretetet dicsőitő hymnuszában egyebek között ezt is mondja: „Ha minden vagyonomat a szegények tápláltatásokra költeném is, ha szeretet nincsen én bennem, semmit azok nem használnak nekem“. Az apostol tudta, hogy voltak, mert látta, hogy vannak tettek és áldozatok, amelyek csak látszottak nagyoknak és nemeseknek, de amelyek valójában nem egyebek voltak, mint álszemérem, hiuság vagy tettetés szülöttei; a közszokásnak vagy divatos áramlatoknak való hódolás eredményei. Ő tudta, hogy voltak és vannak Ananiások és Zafirák, akik akkor midőn mindent kellett volna odaadni, arra törekedtek csupán, hogy a külszint megóvják és a becsület látszatát fenntartsák s vagyonuk nagyobb részét tartották meg titokban maguknak.

Ma nem így és nem ilyen érzéssel kell áldozni! Ma meg kell értenünk — a jelen viszonyokra való alkalmazásban — nemzetünk egyik nagy írójának ismerős intelmét: „Minden áldozat kevés ahhoz, amit a hazának kivánni joga van“.

Mert ma igazán „itt a próba, az utolsó nagy próba“. És e próba után elhangzik reánk is az itélet; s az vagy így hangzik hozzánk egyen-egyen: „jól vagyon jó és hű szolgám, hű voltál a kevesen“, vagy mint a Balthazár királyé: „megmérettél és hiányosnak találtattál“. Ámen.

ÜRMÖSI KÁROLY.

A NÉP SZELLEMI VEZETÉSÉNEK KÉRDÉSÉHEZ.

Örömmel olvastam a Keresztény Magvető egyik előbbi számában, hogy az U. I. T. pályatételei között a nép szellemi vezetésének kérdése is szerepel. Igen helyesnek és aktualisnak tartom magam részéről is a tétel kitüzését mostan, mert így többen is fognak behatóan foglalkozni ezzel a rendkivül fontos és a jövőre kiható kérdéssel.

A világháború, a forradalom, meg az utánuk következő állapot a nép egyes rétegeiben domináló typussá fejlesztette az önállóskodó, szerénytelen, úr — és törvény — meg a rendgyülölők csoportját, mely nemcsak papját, templomát és amit régen tiszteltek, most „feltett kalappal" szemléli, de anyagi előnyökért, hiusága kielégitéséért képes lenne megtagadni nemzetét, hitét, Istenét. Ebből kifolyólag könnyen örvény mellé kerülünk, mely elnyeléssel fenyeget, ha gyengék leszünk. Érdekünk tehát, alaposabban megismerkedni a körülményekkel, hogy segiteni tudjunk magunkon. Mérlegenil kell tudnunk az örvény veszedelmeit és saját erőnket, meg gyengeségünket azokkal szemben a majdan bekövetkezhető végzetteljes helyzetben.

Az első lépés lenne, tanulmányozni a nép individuumai lelkületét és a nép tömeg psichejét külön-külön. Ezt azok tehetik, kiknek alkalmuk, idejük és tehetségük van erre. Munkásságuk eredménye kell hogy legyen, az értékes képességek kimutatása, megismerése, melyeknek tovább fejlesztése kivánatos, továbbá a hátrányos tulajdonságok visszaszorítása.

Az úgynevezett „nép", melyről olyan sokat szeretnek beszélni a „népakarat"-ra hivatkozva épen azok, kik legkevésbbé érintkeztek a néppel, de azt a legkevésbbé ismerhetik, — tanulmány szempontjából igen érdekes thema, akár a mai, akár a háború előtti időkre gondolunk. De most már nemcsak érdekes ez, de kötelességévé vált szellemi munkásainknak, kiket illet, tanulmányozni a népet és módokat kitalálni annak irányitására, vezetésére és állandó vezethetőségére. — Bár a történelem csinálásában óriási passivitást mutat legtöbbször, a nép a háboruban épugy lehet ágyutöltelék, mint öntudatos harcosok sokasága és békében épugy a kultúra akadálya, mint oszlopa. Ez a vezetőktől függ. Mindenesetre az adott körülmények sokat nyomnak a latban.

A nép szellemi vezetését, — a normalisnak mondható időkben más eszközzel lehet kézben tartani, mint rendkivüli, vagy kivételes korban. — Utóbbiakban ugyanis a jelszavak,

eszmeáramlatok nagyobb hatást gyakorolnak: a tömegek könnyebben gyűjthetők ezek zászlói alá. Egyesek vagy kisebb csoportok igen könnyen vezető szerepet vívhatnak ki maguknak. A nagy tömeg ezek után indul, akaratától megfosztva, bár olykor erkölcsi meg anyagi vesztesége nyilvánvalóvá válik. Elvakul, nem látja az örvényeket, mik között végig ráncigálják, mint bábot, csak a távolból mutatkozó, de közelnek, hamar elérhetőnek suggerált, sokszor csalóka célt látja. Megejti annak bűvölete és keresztül gázol, tönkre tesz sok fáradsággal emelt a közjót szolgáló intézményeket.

Minthogy a nép nincsen szervezetbe tömörűlve, a vezetők nalunk kisebb körletekben, helységek szerint, a legintelligensebb elem közül, a vezetésre disponált egyének lehetnek. Bizonyos irányba vezethetik olyanok is, akik nincsenek állandó, vagy mondjuk intenzivebb contactusban velük és javukat is szolgálják. Így gazdasági ügyekben a tanácsadói bizottságok. Egészségügyben az orvosok. Itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy sajnos nálunk a nép gyermekei, az emberi egészségügyre kisebb sulyt helyeznek, mint az állat egészségügyre. Tehát az emberi egészség, az emberi élet, a gyermek- és felnőtt-halandóság kérdése háttérbe szorul. Ez pedig faji és nemzeti szempontból igen nagy veszedelmet rejt magában.

A népet azok vezethetik, akik imponálni tudnak annak. Egyéniségek, kik valami kiváló tulajdonságuknál fogva mély benyomást gyakorolhatnak az egyszerű lelkületekre. A jelenlegi időkben azoknak sikerülne leginkább eredményesen munkálkodni, kik a jelen nyomasztó tényezőit leginkább képesek elviselhetővé tenni számukra. Az erkölcsi meg anyagi károk elkerülése mellett az öntudatra ébredés, a helyzet helyes felismerése és cél utáni törekvés, tervszerű munkálkodás azok a problémák, miket meg kell oldani a vezetésre hivatottaknak.

A mi népünknél a műveltség alacsony foka miatt nem látjuk az öntudatosságot és önérzetet kifejezettebben. Az önbizalom is hiányos benne. Várja a bekövetkezendőket és idegen irányításokra könnyen hajlik. Célt nem tűz ki mi maga elé. A meglevő kultúrális intézmények fejlesztésének kérdése legtöbbször hidegen hagyja. Igényei a külsőségekben aránylag nagyok, így ruházkodás, mulatozás, versengés élénken foglalkoztatja őket. Ha hiuságát sérti, elismeréssel ritkán adózik. Igen hajlamos a pártoskodásra és ez a szervezetbe tömörülést, a szervezetbeli fegyelmet nehezen befogadhatóvá teszik számukra, ha már egyszer túl van az akaratától megfosztott tömegi állapoton.

De, amint éppen nagy hibái vannak, igen kiváló erényekkel is rendelkezik népünk. Mert határozottan élénk felfogású, értelmes, a kultúra iránt elég fogékony, helyes itélettel bír és buzdítás mellett vezethetőnek is bizonyul.

Hogy jobban behatolhassunk primitiv psychejebe, képzeljük bele magunkat a harisnyás ember milieujébe. Kis ház a hajléka. Kenyerét fáradságos fizikai munkával keresi. Szükségleteit, ruházatát jóformán leginkább házilag állítja elő. A mindennapi élet gondjai annyira igénybe veszik, hogy a

nagyvilágban történők alig érdeklik az őt közvetlenül érintő eseményeken kivűl. Néplapok útján tanul valamit a mult és jelen változásairól — persze ezek befolyása alá is kerül, mert más oldalról nem jut felvilágosításokhoz. Anyagi ereje az utazást, az intenzivebb önművelést nem engedi meg. Így szűkebb hazáján kivül nem rendelkezhetik ismeretekkel. Ez bizonyos mértékben annyira önzővé teszi, hogy a magasabb célok tisztelete nem fejlődhetik ki benne. Saját anyagi gondjaival törődik csupán és az életnek a napról-napra, évről-évre való leőrlését gyakorolja. Kielégíti az, ha apáinak nyomdokain haladva, megtartja az öröklött vagyont. Ha ki néz kis kertjében, a veteményények mellett a virágágyásokra, az ablakban a muskátlira, azok fejletlen művészi igényeit teljesen kielégitik. Szorakozásra a meglevő alkalmatosságokat használja ki. Persze így leggyakrabban a korcsma felé viszi útja.

Ha az egyesek, ilyenek a belőlük alkotott rétegek, tömegek azoknak gyengeségeit ill. erényeit csirájukban hordozzák, a tömeg megmozdulásakor ezek vezetnek aztán bomlásra vagy pedig támadások esetén ellenálló erős falak alkotására.

Az emberi psyche nem hasonlítható bármilyen alakot felvevő anyaghoz, mely nyomás-gyúrás által változik. Inkább ismeretlen kőtömbhöz, melyet akkor alakíthat a művész, ha előbb a kő hasadási irányát kitanulmányozta. Ekkor tudja meg, hogy a már lehasított részeket többé pótolni nem lehet, ha azt esetleg könnyelműen elvesztegette. Tehát az alapkaraktert kell megismerni és akkor a munka könnyebb lesz.

Óvatosan kell hozzáfogni a tanulmányozáshoz és még óvatosabban az irányításhoz.

Elmélkedések helyett azonban konkrét példákat hozok fel inkább a továbbiakban. Ezek elég világosságot vetnek arra, hogy befolyásolható a mi népünk.

A g . . . v . . . iak ép úgy, mint más székely községek lakói, nem mentesek a babonáktól. Igen szeretik a hókus-pókuszt és a szemfényvesztők eléggé tudják őket befolyásolni. Többek közt betegség, időjárás javulása, elveszett holmik megkerülése, vagy boszút állani az eltulajdonitón imádság által, elég gyakori hiedelem. G. J. földbirtokos kérdezte több ízben cselédeit, hogy miért mennek a g. k. papokhoz ügyeikben? A rendes felelet, hogy „mert instálom imádsággal lehet rontani embert, állatot, az imádsággal lehet ördögöt üzni és az a pap jobban imádkozik, mint a mi papunk — közelebb van az Istenhez, jobban meghallgatja azt, mint a mi papunkat“.

Milyen óriási erő van annak a kezében, aki saját céljaira akarja kihasználni az embereket, ha imádsággal és főképen hokusz- pokusszal vállalkozik is erre. Jól jegyezzük meg, nemcsak egyesek, de családok és községek hódíthatók meg vagy veszíthetők el a rendszeres munkálkodás vagy rendszeres negligentia révén. Könnyen „elnémulnak a harangok“.

Az anyagi roppant fontos népünknél. Így tehát, ha könnyebbitést okoz anyagi gondokban, bármi nagy hatással lehet rá. Egyháziadó szükségtelensége, áldozatkészség alóli felmentés sokat vitt át a „hivők“ táborába.

Hogy az anyagi haszon mennyire befolyásolja a népet, magamnak is volt alkalmam tapasztalatokat gyűjteni.

Mint a dicsőszentmartoni családi apolás vezetője sok száz elmebeteg elhelyezéséről kellett gondoskodnom évente. Dicsőszentmárton és környező községekben lakó több száz család már 17-ik éve magához vesz olyan elmebeteget, aki elég nyugodt, háznál eltartható, aki még foglalkozik mezei vagy kézimunkával esetleg iparral. A kórház a családnak ápolási díjat fizet, melynek ellenében a beteg férfi vagy nő részére lakást, teljes ellátást és ápolást, meg felügyeletet kiván. A család ápolási díjat kap és ingyen munkaereje van még ezen felül.

Mivel tőlem függött, hogy kinek adjak és honnan vonjam be a beteget, ezt a függő helyzetet kiaknáztam a nép javára ill. a családok javára is. Azt mondtam, adok beteget, ha szalmafedél helyett cserépfedelet tesz házára, ha ablakait nagyobbítja, szimpla ablak helyett duplát tétet, ha deszkapadlóval látja el a betegszobát, ha állandó kályhát szerez be stb. meghatározott időn belül.

Meg is látszott már messziről, melyik a betegtartó család háza. Friss cserépfedelet, magas kapuajtót, amibe nem üti bele a fejét még a középtermetü ember is, látott a közeledő idegen. Ha betért az udvarra, ott tisztaságot és a kútat nem a trágyadomb mellett találta. Sok helyen a lakóházhoz újabb szoba épitve. A betegszobában cserépkályhacső (sip) van, a beteg, ha véletlenül rá is zuhanna arra, nem égeti el magát, mint a vaskemencénél. Tüzelni csak a konyha felől lehet, ottan van a főzés-sütési berendezés, melyből a falon keresztül csövön jön a meleg levegő a betegszoba kályhacsöveibe. A butorok kényelmessége, a szini hatás (kályhacső, butorok, szönyeg, takarók stb.) mind feltünhetett a szemlélőnek. Az izléstelen meg a fekete lehangoló helyett a derűt látta. Ha beszédbe ereszkedett a háziakkal, azoknak modorán csiszoltságot, lelkületükön finomságot vehetett észre.

Minthogy erkölcsi bizonyitványt kellett a betegkérőnek benyujtani mielőtt beteget kapott volna, már hiuságból is sokan igyekeztek erkölcsösségükről hivatalos elismerést beszerezni.

Sokan politikai jogaik gyakorlása iránt is tanácsot kértek tőlem annak idején.

Úgy gondolom, lelkészeinkre és tanítóinkra hárul a nagy és nehéz, gyakran hálátlan szerep: a nép szellemi vezetése. Ők, áthatva vallásos hittől és fajszeretettől, bizonyára igen szép munkát fognak végezni ez irányban.

Részemről elsősorban az ő, másodsorban az U. I. T. vándorgyűlési tevékenységétől hiszem a nép unitárius rétegeinek helyes irányítása, az összetartás és összmüködés kérdéseit megoldhatónak.

Dr. Zs.

IMA.

Elmondatott az „Unitárius Irodalmi Társaság"-nak 1922. július 2-án Nagyajtán tartott vándorgyűlésén.

Jó Istenünk, szerető Atyánk! Lelkünk az élet bizó reményében emelkedik hozzád, hogy nyugalmat és békességet találjon gondviselő erődben s megvigasztalódjék a te tanácsodban, melyet semmi meg nem homályosithat. Az élet tökéletességének ismerünk tégedet, aki felé irányul minden vágy, minden óhajtás, mely beteljesedésre vár; s oh, mennyi vágy hull le szárnyaszegetten, mennyi nemes óhajtas fullad a sikertelen törekves hullámaiba az emberi gyarlóság gátjain! Az örök bölcseség kútforrasa van tenálad, melyből megelégithetjük szomjuságunkat, hogy erősebbek legyünk terheink hordozására; s óh, mily sokszor állunk tanácstalanságban a tudatlanság előtt, mely be nem fogadja a te diesóségedet! Bizalom lakozik a te szeretetedben, mely akaratod munkásaiul állított minket e földi létbe, hogy e hivatasunkkal betöltenők azt; óh, hányszor kell látnunk fölgerjedni a bizalmatlan gyülöletet, mely a szent elhivatás gyakorlása helyett „boszuságot szól nagy kevélységgel!"

Érezzük, hogy hozzánk való bizalmad fölemeli meglankadó lelkünket, s az élet hiuságainak keresése helyett egy örök célra mutat, melyet tebenned megtalálva, szentségedben tisztelhetünk és megközelithetünk. Érezzük, hogy a te kész bölcsességed az egyetlen út, mely tévedésekbe sohasem viszen, s ha annak lelkünkbe adott szikráját megőrizzük, „gazdagság és bőség lészen a mi tárházunkban". A te tökéletességednek nincs korlátja, mely utaid és példád követésében bizalmatlanokká tehetne minket, mert „csudálatos dolgaid emlékezetet szereznek" élők és holtak, kicsinyek és nagyok, hatalmasak és üldözöttek előtt. Mint az életnek világossága állasz a sötétben járók útjain, erős itéletednek szavát hallatod a kicsinyes civódásokban, hogy „ne legyünk balgatagok a te szined előtt," fölemeled a gyengét, az erőtelent, a félőt, s forgatván a te

ügyedet őelőtte — erőssé teszed lelke hivatásában, hogy „aki az emberek gyalázatjában megrontatott, ne térjen meg előled szégyenvallással“.

Megőrzöd a kitagadottakat és száműzötteket Egyptomnak bús igájában, s Mózesnek és Áronnak lelkek által leszesz a te népednek bátorsága, hogy bizalmának új reménye emelkedjék hozzád s így legyen a te megváltásodnak emlékezete nemzetségről-nemzetségre. Ez emlékezet hangja zendül fel azóta minden elhagyatott népeknek lelkében, kiknek birodalma immár csak tebenned vagyon, mint erős várnak menedékhelyében...

Vesztett reményeink után mi is emlékezünk, oh kegyelemnek Istene terólad, a kinél nekünk „nincsen a mennyekben több és tenáladnál egyébben nem gyönyörködhetünk e földön“. Emlékezünk a múlt ezer próbáiról, melyeken Jérémiásaink és Ezsdrásaink mélységes hite diadalmat vőn; hogy börtönök sötét falairól, jeltelen sírokról, elnyomottak keserves sóhajaiból kelt szárnyra a te örökkévaló igéd varázsa, s messzi földeken, még messzibb tengereken túl dobantotta visszhangra szívét egy új, szabad világ lakóinak. Emlékezünk nagyjainkról és kicsinyeinkről, kiknek nem panaszos áldozatkészségéből emelkedtek szentélyeink, a „Muzsák és Erények“ hajlékai, hol ma is figyelmetesebben várjuk a te igéretednek beteljesedését, „hogynem mint a vigyázók a reggelt“. És oh! mily édes az emlékezés épen e falak között, hol egykóron megihletted szelid szolgádnak lelkét, ki népének elmevirágiból nyert koszorus nevet, s „zöld erdők zúgása“ ma is beszél ősi regékről, „vadgalamb búgása“ ma is megédesíti keserveinket, s öröksége mint dicsérő himnusz emelkedik hozzád a hálás nép ajakán.

Emlékezvén, neked köszönünk mindent, egyetlen reményünk, életnek Istene! S ha miben van még bizodalmunk, mely e földi élethez köt és annak hivatásában tevékenységre kötelez, úgy legyen a múlt dicsőségének, a megszenvedett keserveknek ez emlékezésben visszacsillámló ereje az, mely nemcsak tűrni tanusítson a balga szerencsétlenségben, de erős bizonyságául álljon a jövő hitének. Ha midőn mi szólunk békességgel és „mások a viadalhoz készülnek“, légy a mi „árnyékunk a mi jobb kezünk felől, légy kezes a te szolgáidért, hogy a kevélyek el ne nyomhassanak“. Ádáz sorsunkon, „vak időknek e szomorú gyümölcsén“ ne keljen panasz nyögése lelkeinkben, de álljon előttünk figyelmeztető példaként a múlt; hozzánk való szerelmed hajtson új virágokat a jelen sivár mezején, erőd lelkesítsen kitartásra, hogy éljen a mi lelkünk eszményeink követésében.

Meghajtjuk magunkat előtted, mert te *azt* érdemled; de az élet küzdelmes terén tégy teljessé minket a benned vetett hit önbizalmával, hogy abban láttassanak meg törekvésünk fönséges céljai. Mint megannyi zarándok gyülekeztünk e helyre, hogy emlékező lelkünk erőt vegyen abból, ami jó, ami szép, ami örökkévaló; s midőn bizó hittel ebben fáradozunk, adjad oh minden hatalmak erős Istene, hogy lakozhassunk békességben ez ezer szépségű, ezer emlékű földön, s munkálhassuk az emberi jólétben a *te* dicsőségedet, gondozhassuk hű sáfársággal a *te* szent örökségedet, melyet így adva át jövő nemzedékeknek, bízzunk „virágzóbb századokat remélve, midőn eldődeinknek szép kora visszatér", s minden nép ezt mondja: Ámen! Ámen!

LŐFI ÖDÖN.

AZ EGYHÁZALKOTMÁNYOK OSZTÁLYOZÁSA.

A jogtudomány belső széttagoltsága oly nagymérvű, hogy a jogászok közül is az egyházjoggal behatóbban csak azok foglalkozhatnak, akik erre a szakra készülnek, vagy egyes vonatkozásban azzal kell, hogy foglalkozzanak. De az egyházjog anyaga is oly nagy, hogy az összes egyházak jogát felölelő gyűjteményes munkák is ritkán jönnek létre.

Ebben találom a magyarázatát annak, hogy a világi pályákon levő különböző felekezetű jogászok az egyházjoggal sem a multban, sem a legutóbbi időben nem foglalkoztak. Az egyházi pályán levő embereink közül sem akadt senki, aki az egyházjogra magát tudományosan kiképezte volna.

Az unitárius egyházjog tudományos műveléséről ezért nem is beszélhetünk. A gyakorlati igényeknek szánt rendszeres egyházjogunk sem volt a multban a Mikó egyházjogától eltekintve és nincs a jelenben sem.

Mikót az 1850-es évek változásai az ügyvédi pályáról terelték az egyház szólgálatába s az ő munkája is lényegében a teologián tartott egyházjogi előadásokra készült kézikönyv. Ennek a megirásához készitette el a Canon-gyüjteményt is.

Ilyen körülmények között alig leküzdhető nehézségekbe ütközik, hogy az unitárius egyházjog szempontjából alapvető rendszert állítsak fel. Még kevésbbé várható, minden előzmény nélkül, a rendszer teljes kiépitése. A mai állapot szemlélete mellett a most közrebocsájtott jogtörténeti anyagban az olvasót elsősorban az iránt kell megfelelően tájékoztatnom, hogy a ma ismeretes unitárius egyházi szervezet kiépitését ne keresse már az első korszakban.

Az egyházközségek, az egyházkörök és a központi hatóságok az egzház megalakulásakor elhatárolódnak úgyan, azonban ezek keretén belől csak idők multán és a korszerű eszmék behatása alatt fejlődnek ki a községekben, a körökben és a központban azok a testületek és hivatalok, amelyek ma előttünk állanak.

És épen ezért fontos ismerni a jogtörténeti kialakulast, hogy megbízonyosodjunk, hogy egyházunk alkotmányában mi a legrégebbi és legmaradandóbb alkatrész és mi az, amit időlegesen csak a kényszer, vagy az alkalomszerűség vitt bele.

A kifejlődés eme szemlélete mellett azután megtudjuk különböztetni, hogy egyházunk, alkotmányában mi a protestáns

egyházjog rendszeres tovább fejlődése, mi az okszerűség folyamánya és mi a rendszer alapelvével szemben is érvényesült jelenség.

Ez a szétválasztás a rendszerezés folyománya. A protestantismus lényege: a katholikus egyház hittani és egyházalkotmányi életfolyamatából való kiszakadás és uj irányba való haladás.

Ez az új irány hozta létre azokat a különbségeket, amelyek a protestáns egyházalkotmányokban a nyílvánvaló eltéréseket adják. Nem szabad azonban figyelmen kivül hagyni egy pillanatra sem, hogy a társadalmi, vallási és állami életben egyaránt az emberek magukkal viszik a formák egy részét bármerre induljanak is célkitűzéseiknél. Azokból a hasonlóság: az eredet és a különbség kétségtelen jele. Ez áll az egyházi törvényekre is.

Az egyházi törvények — a legáltalánosabban szólva — az egyházi szervezetek legfelsőbb tagozatától erednek. E szervezetet már az első keresztények korában: zsinatnak nevezték és ma is ez a név a legáltalánosabb.

A protestáns egyházak különböző történeti fejlődéséhez képest a zsinatok különböző jelentőséggel birnak. Épen ezért a zsinatok s ezzel kapcsolatban a különböző egyházalkotmányok mélyreható tudományos vizsgálódás tárgyát képezték minden időben.

Az egyházjoggal foglalkozók a reformatio természetes folyamányaként a különböző országokban eltérő módon kialakult egyházalkotmányokat *elméleti* osztályozással törekedtek igazolni

Mi ez alkalommal az osztályozásokat abból a szempontból kivánjuk ismertetni, hogy az unitárius egyház törvényhozásának egyházjogi természetét közelebbről megismerjük.

A protestáns egyházalkotmányok eltérő rendszerei a következők:

1. *A püspöki rendszer*-systema episeopale, seu caesaropapale.

E rendszer elméleti osztályozásának az alapja az, hogy az 1555. évi ágostai vallásbéke által felfüggesztett püspöki hatalom *Németországban* a fejedelemre szállott át. A fejedelem a reá átment kormányzati hatalom gyakorlására: egyházi tanácsot (consistorium) szervezett s ez lett az ágostai egyházszervezetnek az alapja.*

A helvét hitvalláshoz szított *német* területen azonban a zsinat-presbiteri szerkezet indult fejlődésnek.

2. *A területi rendszer*-systema territoriale. E rendszert a püspöki rendszerrel szemben lényegileg azzal indokolják egyes egyházjogászok, hogy az egyházi hatalom az államhatalomnak csak része; mert alapelv: cujus regio — ejus et religio.

Eszerint az egyházról való dispositio az államfőt a külső béke és a vallás külalakjára nézve megilletné, mig a vallási benső kérdés mindeniknek a lelkiismeretére tartozik.

* E rendszer kifejtője Carpzov volt. Vele szemben Thomasius, a jogbölcsész a fejedelem érdekében a területi rendszert állította fel.

Ma már kevés szót érdemel e rendszer, mert az államtudomány már rég tul van azon a kérdésen, hogy az állami és egyházi hatatom teljesen külön forrásból erednek és a kettőt csupán az állam és egyház közötti közjogi kapcsolatban helyes szemlélni.

3. A társulati rendszer-systema collegiale. E rendszer abból a nézőpontból épült föl, hogy az egyház eredetileg szabad és önálló egyesülés volt. Az önkormányzati jogot tőle a hierarchia elvonta, de a reformatio folytán a hivek az önrendelkezési jogot visszanyerték.

A társulat már most a maga életrendje szempontjából:

a) egyeseket megbiz a pura in sacris gyakorlásával, — ez a papi hatáskör — és

b) az államhatalmat megbizza az egyházhatalom kezelésével. A fejedelmet a megbízás folytán megillető ez a jog: jura majestatica circa sacra. Viszont az állam és egyház közötti világi hatalmi kérdés az államokat az egyházzal szemben, a védekezés szempontjából, a jus cavendi felállítására indította.

Ebből a két szempontból nézve, a mai egyházjogi megállapítások szerint az államhatalmat csak a következő jogok illetve kötelességek illetik meg:

I. a főfelügyeleti jog (jus supremae inspectionis) és

a véduri jog (jus advocatiae).*

4) A presbyteri rendszer, mint a reformatio velejárója van elfogadva. Luther és a többi reformátorok — Zwinglit kivéve — azt tanították, hogy az egyházi kormányzó hatalom az állami hatalomtól elkülönitendő. Az egyházközségeket a hívők gyülekezete alkotja s így a kormányzó hatalom is az egyházközségi hivők egyetemét illeti. A presbyteri rendszernek két alakzata ismeretes: *a)* A tiszta presbyteri rendszer és *b)* A zsinatpresbyteri rendszer.

a) A tiszta presbyteri rendszer szerint ugy a törvényhozói, mint a kormányzói hatalmat az egész egyházközség kellene, hogy gyakorolja, de mivel ez zavar nélkül nem lehetséges: az egyházi szolgálat végzésére papokat választ és az egyházközség kormányzását a tapasztaltabb és tekintélyesebb egyháztagokra: az egyházfiakra (presbiterekre) bizza.

E rendszer szerint mindenik egyházközség független és önnálló lévén: ezek nem is jőnek össze köri közgyülésre, vagy

---

* Ez a szempont az állam és az egyház közötti viszony szemléletéből ered, de mindenik rendszernél föltétlenül előfordul, mert az állami főhatalom az egyházak felett áll. A jus supremae inspectionis folyománya, hogy az állam minden egyes egyház hitcikkeiről, vallásos tanairól stb. tudomást szerezni jogositva és kötelezve van, különösen abból a nézőpontból, hogy az elismert és bevett egyházak között az egyenlő elbánást és a jogok védelmét gyakorolhassa.

Az egyházak kifelé csak erkölcsi hatalommal birnak, ellenben imperiummal: végrehajtó hatalommal nem rendelkeznek. Ez az államot az egyházi védelem nyujtására kötelezi. Ennek a védelem nyujtásnak a célja az, hogy az egyház beléletében is mindaz megvalósuljon, amit az egyház alkotmányos szervei törvényes hatáskörükben elrendelnek, vagy az egyház megtámadasa folytán a védelem szempontjából szükségesnek tartanak. Itt érvényesül a: jus advocatiae. Ez az alap ahhoz, hogy az egyházi biróságok határozatai az állam által végrehajtatnak.

egyházkerületi közgyülésre. Szóval zsinatot (főtanácsot) nem tartanak és püspököt nem ismernek*)

Ez volna a tiszta presbiteri rendszer, amelynek azonban fokozatosan fejlődő alakzatai vannak.

b) A zsinat-presbiteri rendszer az élet követelménye.

A különálló egyházközségek az egyházi élet rendszeres kifejtésére nem mindenütt rendelkeznek megfelelő szellemi és anyagi erővel. Ezért már régen is az egyes egyházközségek összejöveteleket rendeztek, de a presbyterek nem mindannyian jelentek meg, hanem az egyes egyházközségek elküldték képviselőiket.

A zsinat-presbyteri rendszert Cálvin létesitette Genfben s ennek alapján terjedett el. E rendszer az egyházak élén elismeri: a püspököt.

A zsinat-presbyteri rendszer kifejlődése a demokratikus elvek mellett vált lehetségessé a világi és papi elem együttmüködése folytán.

Az egyházközségek a világi gondnok és esperes elnöklete alatt tevékenykedő egyházköri közgyülésen (Syndus partialis) szerveződtek.

Az egyházkörök további fejlődése vezet a kerületi szervezethez: a világi főgondnok és püspök együttes elnöklete alatt müködő: zsinathoz.**

Az unitárius egyház alkotmányszervezete a zsinat-presbyteri rendszeren épült föl, de azzal a sajátságos jelenséggel, hogy már 1579-től kezdve a püspök mellett Consistorium létezett. Az egyház kormányzása a Consistorium utján történt, amelynek a püspök volt az elnöke.

A fejedelem azonban nálunk a püspöki rendszerből folyó jogokat nem gyakorolta.

A fennebb ismertetett rendszerek kialakulása a fejedelem és az egyházhivek közötti viszonytól s a nép alkotmányjogi helyzetétől is függött.

Ott, ahol a hierarchicus befolyás érvényesült s ahol a fejedelem is kivánt egyházjogot gyakorolni: a püspöki rendszer nyomult előtérbe.

Az anglikán egyház kiindulási alapja, hogy: az állam és egyház egymást fedik; belső alkotmánya hierarchicus. Hitelvei

---

* Ilyenek Angliában és Skóciában az independensek (kongregácionálisták) és Amerikában a különféle szabadegyházak s köztük az unitáriusok is. Ez azonban ott könnyü dolog, mert az egyházközségeknek vannak dusgazdag hivei, akik az egyházközség mindenféle szükségletét az évi költségvetés keretéhez képest hozzájárulással fizetik. Ott az iskolákat dusgazdag emberek alapitották és ugyancsak dusgazdag emberek tartják fenn — dollárfejedelmi adományokkal. Épen azért nagy bajnak tartom, hogy minduntalan olyan hivatkozást látok, amelyből hiányzik az összehasonlitás tárgyi alapja. Ami lehet ott, nem lehet nálunk. Más a történelmi fejlődés oka itt és más a fejlődés lehetősége ott.

** Több püspökség a protestáns egyházalkotmány szerint még egy további testületben egyesül: a conventben.

Az egyházak alkotmánya minden souverain államon belől az állam alkotmányához igazódik. A *világvallások között a nemzetek keretein tul terjedő egyesülések voltak és lesznek.*

szempontjából a protestáns egyházakhoz tartozik (39 hitágozat); cultusa és egyházi szervezete szempontjából a katolicizmus és protestantizmus között foglal helyet.

Az anglikán egyházon kivül Angliában szabad egyházak: a methodisták, independensek, skót presbyteriánusok, unitáriusok, quäckerek, swedenburgiánusok stb. Ezek szervezete külön ismertetést igényel.

A püspöki rendszer van elfvgadva az ágostai evangelikusoknál: Svéd, Norvég- és Oroszországban, továbbá Dániában.

A demokratikus elvek érvényesülése folytán a zsinatpresbyteri elv kialakulását látjuk a helvét hitvallásuakra nézve Schweizban és Németországban: az ágostai hitvallásuakra nézve több németországi egyházban.

A XVII. században Erdély vallásos jellege kifejezetten protestans volt és az egyházakat a papi rend kormányozta. Ez az unitárius egyházra is áll. (I. Korszak 1579—1694.) Lipot trónra lépésével Erdély protestáns jellege halványodni kezdett s a katholikus rendek, a katholikus egyház megerősitésével a teljes egyenjoguságot kivánták szolgálni. De a vezetők e célon tul mentek és a protestánsok elnyomását is megkezdték. (Átmenet 1694—1716).

Ez alakitotta ki az unitárius egyházban is az 1718—1778-ig terjedő II. korszak jellegét: az egyház vegyes jellegü alkotmányszervezetét.*

Az államhatalom kezelésében a XVIII. század végén a szabadszellemü irányzat szele kezdet lengedezni. Uj elhelyezkedés észlelhető minden vonalon. A különböző felekezeteknek az állami hivatalokban levő vezetőtagjai ezt a megujhodást az egyházi téren is érvényesiteni kivánják.

Ezért észleljük ez időtájt Erdélyben az összes egyházak beléletében a megujhódás valamely jelét.

A mi egyházunk szervezetében az 1778—1850. évekre eső III. korszak váltódott ki.[2*]

Az 1848. évi korszakos átalasulással áll szoros kapcsolatban a IV. korszak. (1850—1900). Az összes protestáns egyházaknak ma kötelességük, hogy a zsinatpresbiteri rendszert az új államalakulat folytán alaposan tanulmányoztassák és az egyházak igazgatásában tevékenykedő hívek legrészletesebb tájékoztatását elvégezzék.[3*] A tudás is hatalom. A hit pedig: erő!

Dr. Tóth György.

---

* Erdélyben a katholikus egyházban is a világi elem az egyház kormányzásának részesévé lett s igy itt a protestáns egyházakkal azonos irányú szervezkedést találunk.

Az 1693. évi tordai országgyüléssel egyidejüleg tartott státusgyűlésen folyt le a *papi* párt és *laikus* párt közötti elvi vita, amelyen az ütköző pont az volt, hogy az országos katholikus vagyon *papi* vagy *laikus* kezelés alá essék-e? A kölcsönös engedékenység célhoz vezetett.

Az 1711. évi VII. 22-iki gyűlés a státusgyűlés permanenciáját is megvalósította.

[2*] E korszakokra nézve lásd gyűjteményes munkám III. kötetét.

[3*] *A presbyterzsinati* formula csak afféle szójáték.

*BOCSÁSD MEG VÉTKEINKET.**

*Ha letörünk egy rózsabímbót,
Nem is sejtjük, hogy vétkezünk;
Nem érezzük, hogy bút okoztunk,
Míg tőrte, tépte két kezünk.
A kis tüskére úgy haragszunk,
De érte vád, hogy érne minket?
Hiszen virág értünk virúljon!...
Uram! bocsásd meg vétkeinket!*

*Ha szivekbe, kik úgy szeretnek,
Gyakorta ütünk mély sebet
S a fájó könnyet, mit okoztunk,
Már letörűlni sem lehet;
Bocsánatért epedt már lelkünk
S ha büszkeségünk vissza-intett
S mi úgy szeretnők elfeledni,
Uram! bocsásd meg vétkeinket.*

*Ha karjába ölel szerencse
És hódol érte a világ
S feledjük: míly sok itt a síró,
Oh hánynak nem nyílik virág!
Vagy bánatot zárván szivünkbe,
Nem érdekel már semmi minket,
Mások bajával nem törődünk,
Uram! bocsásd meg vétkeinket!*

*Ha a szépet közönnyel nézzük
S nem látjuk benne Képedet,
Ha célunk nem az, mit kitűztél,
Mi Te vagy: Jóság, Szeretet;
Ha eszmék, álmok, rajongások
Szárnyat nem adnak s nem hevitnek
Ha lent járunk a föld porába',
Uram: bocsásd meg vétkeinket!*

* Az U. I. T. 1920. aug. 28-ki közgyülésén pályadíjat nyert költemény.

Ha életünknek tengerárján
Hajónk inog, hitünk kevés;
Keresztet hordunk vállainkon
S lelkünkben kínos csüggedés:
Vagy néma sír fölött ha látod
Már hittelen gyötrődéseinket,
Mikor nem halljuk bíztatásod . . .
Uram! bocsásd meg vétkeinket!

Ha ember támad ember ellen,
Ha rút hazugság, a mi szent;
Ha véresőben, vérözönben
Halálnak trombitája zeng;
Ha embervoltunk is feledtük
S a lelkünk húrcol —„nessosinget“. . .
Emeld föl bennünk istenlényed,
Uram! bocsásd meg vétkeinket!

Uram, Te hányszor megbocsátasz!
S mi mégis mennyit vétkezünk!
Szentségtelen ajakkal szólunk,
Imára kúlcsoljuk kezünk',
Szóljuk, hogy mi is megbocsátunk,
Saját szivünk az szégyenit meg,
„Nem, nem“ — dobogja durva daccal . . .
. . . Oh megbocsátod vétkeinket?! . . .

Ürmösi Károlyné.

KÜLFÖLDI SZEMLE.

A *The Inquirer* és *The Christian life* hasábjain igen sok érdekes tárggyal találkozunk s ezek között első helyen *William Howard Taft*, volt amerikai elnöknek, — aki jelenleg Amerika legfőbb bírója, — angliai útazásáról emlékezünk meg. A Chr. L, junius 24-én jelzi, hogy Taft Angliába útazott három heti időtartamra, hogy tanulmányozza az angol törvénykezést, Oxfordban doktorátusát átvegye s Londont is meglátogassa. Julius 15-én meg azt látjuk, hogy Liverpoolban hajóra űlt s a legjobb benyomásokkal hagyta el Angliát, hol igen nagy tisztelettel fogadták s különösen az unitáriusok, mint unitáriust a legnagyobb szeretettel övezték körűl. Ez a nagy unitárius világi pap (Inquirer: 398 l) Washingtonban egy beszéde alkalmával (u. o. 393 l) felhívta a nagy tömeget, hogy lépjenek az unitárius egyház kebelébe (Come into the Unitarian Chruch!) s ugyanakkor kijelentette, hogy ő más egyházak munkáját tiszteletben tartja, s a maga egyháza és vallása fejlődéséért és haladásáért mindent megtesz. Róla beszélik, hogy mikor a szeszgyárosok meg akarták vesztegetni s bármilyen összeget fizettek volna neki, azt válaszolta, hogy annyi aranyat nem tudnának eléje rakni, hogy ő ügyöket pártolja, mert lelkiismeirete nem eladó. (u. o. 394 l.) Az angol lap megjegyzi, hogy sndokúl azt is felhozhatta volna, hogy unitárius. Mert ő nem szégyelte unitáriusságát s azt akkor sem tagadta meg, mikor elnökké történt választása alkalmával hátrányára tudták be égy helyen: „Sürgönyileg cáfolja meg a hamis rágalmat, hogy n unitárius“ — kapta a felhívást. Ő nem sürgönyözött semmit, de Rev. Sidney B. Snow (a nálunk járt lelkész) megmagyarázta mi az az unitárizmus. (Chr. Life: 211. l.)

Taft különben ujságíró volt (Harding jelenlegi elnök is, Harvey, Amerika angol nagykövete is) s elve volt mindig, hogy egy nemzetről is hazugságot ne írjon (u. o. 201); az egyeseknek pedig kis dolgai iránt is állandóan érdeklődött (Inqu. 395 l.) s mindig a jóakarat szólott belőle. Egyik beszédének textusa így szól: A nyájas beszéd elforditja a haragot; a kellemetlen szó haragot gerjeszt. (395 l. u. o.)

Mostani útjában Londonban az Essex Hallban beszélt óriási érdeklődés közepette s minden mondatából kiérzett erős, és tiszta unitárius felfogása s élete. Az angol jelentésekből a jelenkor egyik legtudatosabb és hivatásának leginkább élő személyiségnek tűnik fel Taft: az unitárius apostol.

Dr. Cuyler Theodor. (Chr. Life: 203 l.) az Egyesűlt Államok három legnagyobb protestáns egyházközségét alapította,

56 évig prédikált összesen s híveit minden évben, mindeniket legalább egyszer meglátogatta. Hosszas tapasztalatai meggyőzték arról, hogy a hívek iránt való személyes érdeklődés nagyobb hatású a prédikációnál. Szóval a lelkészi gond egyik leglényegesebb feltétele az élő és fejlődő unitárizmusnak.

Spanyolország odaadó katholikus ország, ahol a szellemi és társadalmi haladással nem törődnek (Chr. Life: 209) s mikor Alfonso király három napig utazott Portugália határaihoz közel, az egész vidéken nem volt sem út, sem doktor, sem gyógyszertár, sem tanult bába. Ilyen hiába kérték a spanyol hatóságokat népük ügyének istápolására.

A theologiai nevelés (Inquirer: 516 l.) égető kérdése Angliának s az unitáriusoknak is. Jacks az Oxfordban levő Manchester College igazgatója a lelkészeket tanítókká is ki óhajtja képeztetni. Ezt általában nem helytelenítik; de nem szeretnék, ha a theologiai intézet célját szem elől tévesztené. Nagy bajuk, hogy nincs elegendő hallgatójuk s lelkészük s egyfelől a világi papok (laymen's league), másfelől pedig a nevelés kézbevétele útján óhajtanák a bajt orvosolni. Franciaországban is, ahol lehet 36000 kath. egyházközség, ma kb. 8000 üres, pap hiányában. Amerikában is nagy a lelkészhiány s ennek egyik oka — ittjárt barátaink szerint — az az irány, hogy ma ezen országban csaknem mindenki gyorsan akar meggazdagodni s oda tolúl, ahol erre kilátás van.

A Home Missionary College-ben az elmúlt évben a Bibby díjat (3 font) görögből megosztották Lőriczy Dénes és Hall Henrik között.

Az angol unitárius *Women's League* junius 7-én beszámolt működéséről s ekkor értesülünk arról, hogy Hankinson Frigyes londoni unnitárus lelkész útján Budapesten menekült erdélyi unitárus testvéreinket igen sok esetben segítette és gyámolította. (u. o. 187 l.) s amint Work among the Hungarians (A magyarok közt végzett munka) c. cikkből (u. o. 234 l.) látjuk hogy az E. K. T. 1922 május 26-án dr. Kiss Elek indítványát egyhangúlag elfogadta s a Womens Leaguenek és Hankinsonnak hálás köszönetet szavazott (a hivatalos értesítés még nem ért Angliába!), 1317 font angol pénzben a segítés összege.

Prof. Moore, Miss Tagart és Hankinson úr indítványára a Central Postal Mission a következő határozatot hozta: „Mi unitáriusok pünkösti hetünkben összegyűlve Londonban tisztelettel teljes és együttérző üdvözletet óhajtunk küldeni Ferencz (József) püspöknek, hogy kifejezzük reményünket, hogy az a régi Egyház, amelyet ő képvisel s melynek hitéről kiváló mártirok és erős hitű emberek tanuskodtak századok folyamán, növekedni s virágozni fog s eljövendő boldogabb időkben gyarapodása el nem marad. Bízunk, hogy az angol és magyar unitáriusoknak a multban erős köteléke a jövőben még erősödni fog a vallásos élet kölcsönös fejlesztése érdekében".

A londoni, koppenhágai és genfi kongresszus, illetőleg konferenciákról más alkalommal szólunk.

DR. KISS ELEK.

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG 1922 ÉVI VÁNDORGYÜLÉSEI.

Az Irodalmi Társaság ez évben is megtartotta nyári vándorgyüléseit. A közönség mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadta a Társaságot s a legteljesebb elismerését fejezte ki a nyujtott tanulságokért és élvezetért. Másfelől az Irodalmi Társaság tagjai is érdekes tapasztalatokkal gazdagodtak e kirándulásokon.

A részletes beszámoló a következő:

I. Torockó.

Az U. I. T. 1922 évben I. vándorgyűlését junius 18-án Torockón tartotta nagy érdeklődés mellett és igen szép sikerrel. A gyűlés a templomban folyt le, amelyet ez alkalommal zsufolásig megtöltött a közönség. A D. F. E. dalárdája szép és összhangzó énekkel vezette be az ünnepélyt, amely után *Németh* István lélekből fakadó formás imádságban dicsőítette az egy Istent. Dr. *Ferenczy* Géza az U. I. T. igazgatója a pünkösti szent lélek tüzével és erejével mozgatta meg a lelkeket. *Vári* Albert vallástanár szabadelőadásban fejtette ki az unitárius vallás elveit. *Szentiványi* Sándor papnövendék Vörösmarty: „Vén cigány"-át szavalta el megértéssel és sikerrel. *Ütő* Lajos kolozsvári énekvezér (orgona), *Ürmösi* Jenő papnövendék (hegedü) és *Engel* Pál (cello) triója igazi művészi produkció volt és sok gyönyörüséget szerzett a közönségnek. Ugyancsak nagy élvezettel hallottuk *Kelemen* Lajosnak a torockói úrasztali készletekről tartott szabadelőadását. *Orbán* Lajos újszékelyi lelkész Ábrányi E. „A harmadik gránátos" c. költeményének előadásával aratott meleg tapsokat. A D. F. E. ifjúsági dalárdájának éneke után *Ferenczy* Géza igazgató zárta be a gyűlést, amely úgy hisszük kedves emléket hagyot maga után a torockóiak lelkében.

Este *Péterffi* Gyula helybeli tanító buzgólkodása és lelkes vezetése mellett előadta a helybeli ifjúság a Péterffi Gyula által szellemesen megírt „Nagyapó álmodik" címü szindarabot, amelyben bemutatták Torockó multját és festői népviseletét. Másnap kirándulás volt Székelykőre, ahol *Gelei* József tanár tartott szakszerű előadást a vidék geologiai kialakulásáról.

II. Magyarsáros.

Junius 24-én érkeztek az U. I. T. lelkes tagjai Dicsőszentmártonba, ahonnan a *Gvidó* Béla esperes vezetése mellett

kocsikon mentek Magyarsárosra. Itt igen kellemesen érintett az a meleg szeretet és lelkes fogadtatás, amelyben *Pataky* Sándor köri f. ü. gondnok és *Székely* Tihamér lelkész részesítették a vendégeket. A gyűlés d. u. 3 órakor kezdődött közénekkel és a helybeli lelkész buzgó imájával. Dr. *Ferenczy* elnök megnyitója után *Pálffy* Ákos h. szentpáli tanító orgonakisérettel adta elő saját szerzeményü egyh. énekét, amely magyaros motivumaival igen kellemes benyomást tett. *Kovács* Lajos brassói lelkész: „Az én unitárius hitem" címen tartott erős hitből származó szabadelőadást. *József* Domokos brassói el. isk. tanító Alba Nevis: „A hó" című költeményét szavalta lendülettel. A helybeli dalárda éneke után *Péter* Lajos fögimn. tanár „Kik voltak a székelyek" címen olvasott fel igen érdekes és értékes tanulmányt. Ürmösi J. és Ütő L. hegedü és orgonajátéka után *Orbán* L. szavalta el Ábrányi E: „Diilgis me?" cimü költeményét. Végül a helybeli dalárda éneke után *Ferenzy* elnök bezárta a gyűlést. A temlomból kijövet a helyi szokásnak megfelelően *Vári* Albert alelnők szólott buzdítólag a gyülekezethez. Azt a kedves emléket, amellyel távoztunk ebből az egyházközségből, ahol az egyszerü nép buzgóságát és lelkes vezetését tapasztaltuk, nagyon megzavarta az, hogy diszes temploma, amelyet nagy áldozatokkal csak most építettek, annyira bomladozó állapotban van, hogy maholnap közveszélyessé válik.

III. Dicsőszentmárton.

Junius 25-én szintén a templomban zajlott le a szépen sikerűlt vándorgyülés, amelyen felekezeti külömbség nélkül részt vett a város szine java. Közének után *Gvidó* esperes mondott megható és lelkes imádságot. *Ferenczy* elnök szépen sikerűlt megnyitója után *Ürmösi* J. és *Ütő* L. hegedü és harmonium játékaikkal nyujtottak kiváló élvezetet a műértő közönségnek. Általános meglepetést keltett *Molnár* Katica helybeli leány Tompa: „A gyülekezetben" cimü költeményének értelmes elszavalásával. *Lőrinczy* Dénes tordai esperes szónoki hévvel előadott szabadelőadásban állította a közönség elé az unitárizmus elveit. Harmónium kiserettel szépen énekelt *Péterffi* Gyula torockói énekvezér-tanító, mely után dr. *Gál* Kelemen koll. igazgató-tanár olvasott fel Brassairól, akinek épen megelőző napon volt halála 25-ik évfordulója. Az érdekes felolvasást folyóiratunk egész terjedelmében közli. A *Lőfi* Béla helybeli kántortanító által vezetett dalárda sikerült éneke után *Orbán* L. szavalata általános köztetszést nyert, amely után az elnök bezárta a vádorgyűlést. Délben közebéd volt, ahol lelkes és lelkesítő pohárköszöntők hangzottak el.

IV. Küküllődombó.

Még a megelőző lelkes fogadtatásokat is fölülmulta az, amelyben Dombón részesültek ez U. I. T. vándor apostolai. Ide junius 25-é délután érkeztünk s valóban egy minta unitárius egyházközséget találtunk bizonyságául annak, hogy az

öntudatos vezetés hosszu és kitartó munkával hova fejlesztheti a mi népünket. A dombói dalárda, amely külömben egyike a legrégibbeknek, kiállja a versenyt egy városi dalárdával is s Dombó népének nemes egyszerüsége kiváló intelligenciával párosul.

Itteni vándorgyülésünk d. u. 3 órakor közénekkel kezdődött, mely után *Ütő* Lajos helybeli agilis lelkészünk mondott tartalmas, szép imádságot. Itt az imádság alatt orgonajáték volt, ami művészi szempontból, ha nem is kifogásolható, de minket határozottan zavart az imádság áhitatában. Elnöki megnyitó után *Ürmösi* és *Ütő* művészi játéka következett, mely után dr. *Kiss* Elek „Az emberszeretetről" tartott gondolatokban gazdag előadást. Énekelt a helybeli dalkör, szavalt *Orbán* L. Igen szellemes felolvasást tartott *Pálfy* Ákos, aki kellemes perceket szerzett a hálás közönségnek kiapadhatatlan humorával. *Székely* Mariska kedvesen szavalta Abonyi Árpád: „Örök hazánk" c. versét. *Ütő* L. énekszólója és *József* Domokos szavallata után egy igen kedves jelenet következett. *Gvidó* esperes az ünnepély keretében keresztelt magas szárnyalásu beszéddel két ártatlan gyermeket, kik közül egyik éppen a helybeli lelkészé. Még a dalkör énekelt, amely után az elnök bezárta a gyülést. Lelkes hangulatu uzsonna után a műkedvelő ifjuság Csepreghy: „A sárga csikó" c. szinművét játszotta el, amelyhez dr. *Borbély* István tartott bevezető előadást.

E három egyházközségünkben azt tapasztaltuk, hogy Gvidó esperes papjaival együtt a reábizott nyáját példás hűséggel és szeretettel vezeti.

V. Nagyajta.

A nyári turnust a nagyajtai gyülés zárta be julius 2-án, mely méltón csatlakozott az előző gyülésekhez. Közének után *Lőfi* Ödön bölöni lelkész mondott szép imádságot, melyet folyóiratunk jelen számában közlünk. Ezután dr. *Ferenczy* Géza főgondnok igazgató nyitotta meg a gyülést nála megszokott tartalmas beszéddel. Utána hegedü, csello és orgona trió következett, melyet *Ürmösi* papnövendék, *Ütő* Lajos kolozsvári énekvezér és leánya Margit játszottak el magas művészettel. Majd *Taar* Géza szavalta Dávid László: „István vitéz" c. háborus kis versét, mely könnyeket váltott ki a hallgatóságból. *Lőrinczy* István keresztköri esperes az unitárius életeszményekről mondott nagyhatású, lendületes beszédet. Igen szép volt *Pálffy* Ákos homoródszentpáli énekvezérnek és leányának, Margitnak énekduettje. *Máthé* Sándor papnövendék Szabó Jenő: „A vak" c. költeményének elszavalásával keltett nagy hatást. Ez alkalommal tartotta meg székfoglalóját *Ütő* Lajos küküllődombói lelkész, vál. tag „Az újhitű görög" c. novellájával, melyet szerzőjének többi szépirodalmi munkájával kapcsolatban közelebbről részletesen fogunk ismertetni. Általános tetszés fogadta *Erdős* Mihály nagyajtai és *Régeni* Áron árkosi énekvezér szép énekduettjét, melyet *Ütő* Lajos kolozsvári énekvezér kisért orgonán. *Orbán* Lajos ujszékelyi lelkész Kiss József „Simon

Judit"-jának elszavalásával járult a műsor sikeréhez. Az elnöki bezáró után *Taar* Géza helybeli lelkész üdvözölte a Társaságot. A gyűlés templomi közének eléneklése után oszlott szét. Este a nagyajtai Ifjusági Egylet és a nagyajtai magvar dalárda műsoros estélyét hallgattuk és élveztük amely reggelig tartó táncmulatsággal végződött.

Másnap a templomi énekeskönyv retjəɯ ‘ƨıƨə kapcsolatban rendkivül tartalmas és érdekes értekezlet volt a templomban, mely alkalommal *Pálffi* Márton tanár „Énekszövegeink reviziójáról", *Régeni* Áron „Énekeskönyvünk dallamainak hiányai és hibái"-ról, *Erdős* Mihály „Hogyan lehetne magyarossá tenni templomi zenénket" címen, *Pálffy* Ákos „A templomi gyülekezeti éneklés sikeresebbé tételéről" és *Ütő* Lajos „Kántorképzésünk hiányai és teendőink" címen tartott szabadelőadást. Mindenik előadás után részletes megbeszélés történt s a megállapodásokat az értekezlet az E. K. T. elé terjeszteni határozta.

*

E helyen nyugtázzuk a vándorgyülések alkalmával az U. I. T. javára gyüjtött és befizetett összegeket is: Magyarsáros, 190, Dicsőszentmárton 500, Küküllődombó 1500, Nagyajta 2663 leu 75 bani összeget fizetett alapitó tagsági dija fejében.*)

—i.

*) Amidőn különösen Küküllődombó és Nagyajta nemes buzgóságát örömmel nyugtázzuk, szivesen közöljük *Taar* Géza nagyajtai lelkész úrnak alábbi sorait: Az Irodalmi Társaságnak nálunk tartott felolvasó ülése alkalmából szivesen adakozó és közremüködő hölgyeink névsorát nyilvános nyugtázás céljából az alábbiakban közlöm:

A templomi perselyeknél ültek: ifj. Szentpály Sándorné, Taar Gézáné, Erdős Mihályné és özv. Bedő Sándorné úrasszonyok. A perselygyűjtés eredménye 1300 leu volt.

A buffet összegyüjtésének fáradtságos munkáját ifj. Szentpály Sándorné, Keresztes Gyuláné és Taar Gézáné végezték. Az árusitásnál ugyancsak ők működtek közre Dr. Borbély Istvánné és Erdős Mihályné segitségevel. A buffet tiszta haszna 1700 leu volt, amiből Langer Margitka kis diák lány 104 leura virágot árusitott.

Adakozóknak és a szives közreműködőknek úgy az Irodalmi Társaság, mint az egyházközség hálás köszönetet mond.

Nagyajta, 1922. szeptember hó 11.

Taar Géza.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Prédikátor, egyházi beszédek. Irta: Orbán Lajos unitárius lelkész. Székelykeresztúr 1922. Az Orbán Lajos neve nem ismeretlen az unitárius egyházi beszéd irodalmában. „Bizonyságtevés" cimen 1918-ban jelent meg egy kötet egyházi beszéde. amelyben nem mindennapi irói kvalitásairól tett bizonyságot. Azok a beszédek a háború légkörében iródtak, s irójuknak különben is érzékeny lelkét nagyon befolyásolta ez a külső körülmény. Ennek tulajdonitható, hogy azok a megragadó nyelvezettel irott beszédek a háború után nem mehettek át a közforgalomba, amint ezt különben megérdemelték volna. Másfelől a könyv megjelenése is olyan szerencsétlen időben történt, amikor egyházi lapjaink egyszerre elnémúltak s azok sem méltathatták érdeme szerint. Annál inkább örvendünk, hogy ezen talentumos irónk újabbi beszédeit is „Prédikátor" cimen nyilvánosságra kivánja hozni. A beszédek havonkint 1 ives füzetekben jelennek meg. Az első füzet három beszéddel már megjelent. Méltó folytatása az első kötetnek. Kiállitása is szép. Az egész megjelenése után még viszatérünk rá. Addig is a legmelegebben tudjuk ajánlani olvasóinknak. Egy füzet ára 3 leu. Megrendelhető szerzőnél Ujszékelyen.

Értesitőink. Az 1921 22. isk. évről két értesitőnk jelent meg. Az egyik a kolozsvári kollégium, a másik a sz. keresztúri főgimnázium évi működéséről számol be. Az elsőbe a teológiai részt Csifó Salamon dekán, a többit dr. Gál Kelemen igazgató szerkesztette. A másikat Gálfalvi Samu főgimn. igazgató. A kolozsvári kollégium értesitőjében foglal helyet a tordai gimnáziumról szóló jelentés is. Ennek oka az, hogy a közoktatásügyi minisztérium a tordai gimn. nyilvánossági jogát megvonta s ezért a kolozsvári főgimn. tanári karából szervezett bizottság vizsgáztatta le Tordán az intézet növendékeit, mint magántanulókat. A sz. keresztúri gimn.-nál elismerésre méltó az a mozgalom, amely a tanulók konviktusi segélyére pénzben és terményekben igen szép eredményt ért el. Különben mindkét értesitő adatai ismeretesek olvasóink előtt. Mi most csak a következő adatokat mutatjuk be: A teológián a hallgatók létszáma 25 volt, kik közül 2 magántanuló. A kolozsvári főgimnáziumban osztályvizsgálatot tett 287 növendék, akik közül 37 leány volt. Vallás szerint unitárius fiú 125, leány 28. Együtt: 153. A tordai gimn.-ban vizsgálatot tett 322, kik közül 42 leány volt. Unitárius fiú 27, leány 8. Együtt: 45. A sz keresztúri főgimnáziumban 342, kik közül 109 leány volt. Unitárius fiú 114, leány 42. Együtt: 156.

„Unitárius Egyház“. Egyházi és iskolai lap. A székelykeresztúri lelkészkör kiadásában már XIV. évfolyamot megfutott lapunk rövid hallgatás után ismét megjelent. Ezúttal Orbán Lajos a szerkesztője, aki jövő irányát a mult alapján így határozta meg: „Az igazságos, elfogúlatlan, személyeskedést nem tűrő, de személyi és hatalmi tekintetek előtt meg nem hátráló, becsületes kritika.“ A szerkesztő egyénisége teljes garanciát nyújt arra, hogy kezében a kritika kétélű fegyvere nem rombolni és pusztítani, hanem építeni, javítani és nemesíteni fog. Előfizetési ára 1 évre 30 leu, mely összeg Kendi István tanító cimére kűldendő Székelykeresztúrra.

„Az én hitem“. Irta: Kovács Lajos brassói lelkész. Ára 3 leu. Brassó, 15 l. Ez a kis füzet írójának azt az előadását tartalmazza, melyet az U. I. T. 1922. évi vándorgyüléseinek egyikén Magyarsároson tartott. Tiszta unitárius öntudat és meleg vallásos érzés súgárzik ki minden szavából. A néphez népszerű nyelven szól. Tiszta jövedelme a brassói unitárius templomépítés javára megy. Olvasóink figyelmébe ajánljuk.

KÜLÖNFÉLÉK.

Templom és iskola. A keresztény egyházak a tanitói munkára egyenesen Jézustól kaptak felhivást, sőt parancsolatot. E parancsnak tettek eleget, amidőn a templomok mellett s azokkal lelki közösségben iskolákat létesitettek. Történelmünk folyamán a templom és iskola egymással összeforrva jelenik meg. Az egyik a fundamentum, a másik a tetőzet. Ha voltak is olykor-olykor ellentétek s a tudomány és vallás ellentétbe kerültek, de kiderült a félreértés s az iskola és templom tovább szolgálta közös erővel az emberek javát. A keresztényi vallásos szellemtől vezetett iskolák és templomok adták ennek a mi bérces hazánknak azokat a kiváló jellemeket, akik tudományuk fényével, vallásos melegségükkel és tiszta erkölcsükkel méltán szereztek dicsőséget Erdélynek. Az új idők vihara e két szövetséges társat s azoknak a sok százados történelem által megszentelt egységét vette ostrom alá, midőn az iskolákat el akarja szakitani a templomoktól. Hogy aztán a templomok is meddig állhatnak fenn az iskolák nélkül, azt nehéz volna megmondani. Éppen ezért mi, amikor iskoláinkért kelünk sikra, akkor templomainkat is védelmezzük, mert az alappillérek megbolygatása a tetőzet biztonságát is veszélyezteti. Azért, amig teljesiteni akarjuk Mesterünk parancsolatát, amig ragaszkodunk templomainkhoz, addig védelmeznünk kell iskoláinkat is. Védelmeznünk nemcsak szóval, hanem tettel és áldozatokkal is.

Egyházi adó. A magyar egyházak nagy jelentőségü elhatározásra jutottak, amidőn egyértelmüleg kimondották, hogy hiveiket minden lélek után fizetendő 30 azaz harminc Lei egyházi adóval terhelik meg. Ezt szeptember 17.-én a délelőtti istentisztelet alkalmával hirdették ki az összes templomokban. Az egyházi adò nem ismeretlen a mi egyházunk történetében sem. Az 50-es években is az akkori osztrák kormány elnyomó törekvéseivel szemben egyházi adóval igyekezett biztositani egyházunk létét. Hogy most mi inditotta az egyházakat e lépésre, az szépen ki van fejtve abban a körlevélben, amelyet szeptember 17-én templomainkban kihirdettek. A lét és nem lét kérdése előtt állunk. Vagy bebizonyitjuk életképességünket s akkor egyházunkat és annak intézményeit szent örökségképpen átadjuk utódainknak, vagy pedig hideg közönnyel élhetetlenségünkről teszünk bizonyságot s akkor vállaljuk érte a történelem lesujtó itéletét. Itt kivétel nélkül mindnyájan felelősek vagyunk. Azért, aki szereti faját, vallását, egyházát, az teljesiteni is fogja kötelességét.

Brassó. A Brassóba telepedett unitárius hivek, akiknek száma 800—1000 körül van, akik nagy részben vasutasok és

más kisebb hivatalnokok, már rég óta buzgolkodnak lelkes papjuk vezetésével, hogy templomot épitsenek. A város méltányolta fáradhatatlan törekvésüket, amennyiben egyik legszebb és legforgalmasabb pontján megfelelő helyet adott azzal a kikötéssel, hogy azon 1927 december 31.-éig templomot épitsenek. Ennek a templomnak a megépitése általános unitárius érdek, mert Brassóban az unitárius hivek száma állandóan emelkedik. Itt egy templom épitése pedig messze tulhaladja az odaszakadt s többnyire szegény hiveink anyagi erejét. De nem csupán felekezeti, hanem általános magyar érdek, hogy ebben a vegyes ajku városban a magyarságnak egy ujabb őrtoronya építtessék. Éppen ezért segitségére kell mennünk a brassói unitáriusoknak s őket minden áldozattal támogatnunk, hogy a kitüzött időn belől felépithessék templomukat az egy Isten dicsőségére.

Lelkészi kinevezések. A Főtiszt. püspök úr Pál Dénes gyepesi lelkészt Siménfalvára, Pataki András lelkészjelöltet Várfalvára, Fekete Dénes lelkészjelöltet Fogarasra és Bálint Albert komjátszegi lelkészt Gyepesbe nevezte ki. Szives üdvözletünk és legjobb kivánataink kisérik mindeniket nemes hivatásuk mezejére.

Tanárváltozás a kolozsvári főgimnáziumban. Uzoni Imre tanár a kolozsvári főgimnáziumban viselt tanári állásáról lemondva, kérte nyugdijazását. Az E. K. Tanács helyébe az E. Főtanács jóváhagyása reményében a kolozsvári tanári kar egy régi kipróbált munkás tagját: Vass Domokost alkalmazta. A távozót áldásunk és szerencsekivánataink kisérik,az érkezőt szeretettel köszöntjük.

A siménfalvi egyházközségnek augusztus 22.-én fölemelő kettős ünnepe volt, mert akkor iktatta be új lelkészét Pál Dénes volt gyepesi lelkészt és szentelte fel harangjait, melyek egyikét a hivek, másikát Elekes Dénes birtokos elhalt fia Sándor emlékére adományozták. Harangszentelő lelkész dr. Kiss Elek theol. tanár és iktató lelkész Lőrinczy István lelkészesperes volt. Este a nyikómenti tanulók dalárdája műsoros mulatságot rendezett s mind a helyiek, mind a távolból és közelből összegyült szokatlanul nagyszámu közönség lelkiépülésben és jókedvü időtöltésben részesült.

Kedves vendégeink. Az amerikai és angol unitárius szövetségek, melyek 1825-ben május 25.-én létesültek az unitárizmus propagálására, a nyár folyamán elküldötték hozzánk képviselőiket ujból, hogy biztassanak, bátoritsanak küzdelmeinkben azon valláserkölcsi értékek megteremtése és megtartása céljából, melyek ma már kezdenek a müvelt emberiség közkincsévé válni: Amerikai testvéreik idéni kiküldöttei dr. Cornish titkár, Perkins és Speight lelkész urak voltak, az angol kiküldött pedig Redfern úr a liverpooli egyik unitárius lelkész. Mindannyian kiváló intelligenciáju és meleg baráti érzésü férfiak, akik maradandó benyomást tettek a velük tárgyalókra. Egyházunk vezetőségével tanácskozásokat folytattak s több vidéki egyházközséget is megtekintettek. Kevés idő állott rendelkezé-

sükre, mert elsiettek Budapestre s onnan Leidenbe a nemzetközi vallásos kongresszusra, hol az amerikai unitár. Társaság elnöke, dr. Eliot úr is résztvett az üléseken. A többek között Székelykereszturon is megfordultak Redfern és Perkins urak s ott az egyházközség harangszentelésén vettek részt, mely alkalomból az egyházi beszédet óriási hatással, tökéletes szónoki előadással és mély átérzéssel Józan Miklós budapesti esperesünk és püspökhelyettesünk mondotta. Amerikai és angol testvérünk szintén beszélt és imádkozott, meg kereszteltek is. Templomozás után a főgimnázium gyönyörü épületében, a tanári teremben fogadták a küldöttségeket s mindenikhez volt vigasztaló, rokonszenves szavuk. Akármerre jártak, mindenütt igazi magyar unitárius fogadtatásban részesültek. Szeptember 4.-én már Londonban voltak, hol az angol Társaság gyülést tartott, melyen dr. Eliot is nagyhatásu beszédet mondott, melyben a többek közt fölemliti, hogy e nehéz években nekik sikerült 2 és fél millió dollárt összegyüjteni unitárius célokra s hiveik számát pedig 30 százalékkal megnövelni. Ez propaganda e prófétai időben, amint dr. Eliot hivja a mai időt. Mi ma számottevő tényezők vagyunk a világon, mondja ő s az unitárizmus sokat remélhet. Perkins úr itt beszámolt erdélyi tapasztalatairól s ezek szerint innen a legjobb benyomásokkal mentek el. Gyakori látogatást tart szükségesnek. Templomainkat egyszerüeknek és inkább ridegeknek találták, de annál melegebb érzést és hatásosabb gondolatot láttak a derék papságban. Hiveink szintén igen jó benyomást gyakoroltak rájuk. Sokra becsülik az unitáriusságnak hitéhez és vallásához való törhetetlen ragaszkodását. Minden lehetőt megtesznek egy ilyen nép valláserkölcsi kulturája érdekében. Isten áldja meg őket. K. E.

Beiratkozások az 1922—23-iki évre teológiánkra és középiskolánkba. A teol. akadémiára beiratkozott 26 hallgató. A kolozsvári főgimnáziumba 365 növendék, kik közül 193 unitárius. A leányotthonba 54 növendék, kik közül 46 unitárius. Tordán, mivel a főgimnázium nyilvánossági jogát nem sikerült elismertetni, csak IV. oszt. gimn. nyilott meg. Ebbe beiratkozott 242 növendék, kik közül 30 unitárius. A sz.-keresztúri főgimnáziumba beiratkozott 324 rendes és 2 magántanuló, kik közül unitárius fiu 105, leány 64, együtt 169.

A MAGYAR UNITÁRIUS EGYHÁZ FŐTANÁCSA

folyó évi október hó 29-én délelőtt 8 órakor kezdődőleg Kolozsvárt a szokott helyen

évi rendes közgyülést

tart.

A Magyar Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának Kolozsvárt, 1922. évi október hó 12-én tartott üléséből.

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

DR. MIKÓ LŐRINC,
titkár.

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG KÖZGYÜLÉSE.

Az U. I. Társaság a főtanácsi gyülést megelőző nap — 1922. okt. 28-án — délután 3 órakor tartja harmadik évi rendes közgyülését a kolozsvári unitárius kollégium dísztermében, melyre a Társaság tagjait s az érdeklődőket ezennel meghivjuk. Ezt megelőzőleg (délután fél 3 órakor) választmányi ülés lesz a Theol. Akadémia tanári szobájában.

Kolozsvár, 1922. okt. 15.

FERENCZ JÓZSEF,
elnök.

DR. FERENCZY GÉZA,
igazgató.

DR. BORBÉLY ISTVÁN,
főtitkár.

LELKÉSZKÖRI MEGHIVÓ.

Az unitárius lelkészkörnek 1922. október 28.-án délelőtt 8 órakor kezdődőleg Kolozsvárt az unitárius kollégium disztermében közgyülése lesz. Tárgysorozat: 1. Imádság. Zoltán Sándor homoródszentmártoni lelkész. 2. Elnöki megnyitó. 3. Felolvasás. Keresztesi Dénes szentgerici lelkész. 4. Jelentések. 5. Inditványok. 6. Tisztujitás. A közgyülésre a tagokat és érdeklődőket tisztelettel meghivja.

Kolozsvár, 1922. október 15.

VÁRI ALBERT,
elnök.

HIVATALOS RÉSZ.

Sz. 480—1922.
U. P.

Pályázat énekvezéri (kántori) állásra.

A dicsőszentmártoni egyházközségben ürességbe jött énekvezéri állásra ujabb pályázatot hirdetek.

Javadalom: 1. Pénzben 400 L. 2. $13\frac{1}{8}$ kalangya buza, 3. 110 véka (22 Hl.) kukorica, 4. 12 napszám, 5. 4 hold szántó, 1 hold kaszáló tagositva, 6. 18 szekér tűzifa, 7. A malomból szombati vám ezidő szerint 4.40 Hl. tisztabuza, 13.30 Hl. kukorica, 8. 2 szoba konyha, nyári konyha és kamarából álló lakás és a belső telken levő kertből és udvarból 850 □-öl.

Megjegyeztetik: I. Az 1—4 alattiak emelkednek, avagy apadnak a kepefizetők évi száma szerint. II. Az énekvezéri állás hitvallásos iskolánknál tanitói állással lesz összekötve. A pályázóktól a próba orgonázás és ének megkivántatik.

A pályázók kellően felszerelt kérvényeiket f. évi november hó 2-ig adják be Gvidó Béla esperes urnak Dicsőszentmártonba.

Kolozsvárt, 1922. október hó 11-én.

Ferencz József s. k.
unitárius püspök.